

शत्रू मित्र झाले

सुधर्म देशाची राजकन्या चंपावती जिलोक-सुंदरी म्हणून प्रसिद्ध होती. तिच्या सौंदर्याविषयी ऐकून व तिला पाहल्यावर तिला भागणी घालणाऱ्या अनेक राज-पुरुषांत सुनाग देशाचा राजा जयचंद्र हा एक होता. सुधर्म देशाच्या राजाने चंपावतीचे स्वयंवर रचले. ते कळल्यावर अनेकांबरोबर जयचंद्रही मोठ्या उत्साहाने स्वयंवराला आला. परंतु स्वयंवर प्रसंगी चंपावतीने पुत्राग देशाचा राजा उदयन याच्या गळ्यात वरमाळा घातली.

सुनाग व पुत्राग देश शेजारीशेजारीच होते. कित्येक वर्षांपासून दोन्ही राज्यात सलोख्याचे संबंध नव्हते. या कारणामुळे जयचंद्राच्या भंगाना भडका उडाला. तसा उदयन हा एक योग्य राजाच होता.

स्वयंवराचा सोहोळा संपताच जयचंद्र मोठमोठ्याने ओरडून म्हणू लागला—

असमर्थ मूर्खाला चंपावतीने वरमाळा का बातली, मला कळत नाही. हे स्वयंवर म्हणजे नुसतं नाटकच आहे! फसवेगिरी आहे! इतर राजांनी मुकाटघान हे नाटक पाहून गप्प राहतां कामा नये!

ते ऐकून उदयनच्याबरोबर आलेले त्याचे सरदार वगैरे चिडले व त्यांनी जयचंद्राची छोड मोडण्याचे ठरविले? स्वयंवराला आलेल्या इतर राजकुमारांना मुद्दा जयचंद्राची ती वागणूक मूळीच आडवळी नाही. परंतु उदयन एकटा शांत होता व म्हणाला—

जयचंद्रा! तू एका राज्याचा राजा आहेस. तू हे सर्व बोलणे तुला खोशत नाही. 'समर्थ पुरुष वायफळ गप्पा करीत नाहीत, काय तो आपला पेंताय वायफळतात, तुला हे माहीत नाही का?'

ते ऐकून तेथे हजर असलेले सर्व लोक हसू लागले. सध्याजाल उदयन अजिंक्य

आहे ही त्याची क्वाती होती. म्हणून जयचंद्र त्यावेळी काहीएक बोलला नाही. तो आपल्या राजधानीत परतला आणि त्याने युद्धासाठी तयारी सुरू केली.

उदयनला ही बातमी हेरांकडून कळली. त्याला खुद्द करणे योग्य वाटलं नाही. तरी त्याने राज्याच्या रक्षणासाठी आवश्यक ती सर्व तयारी सुरू केली व त्याच बरोबर युद्ध टाळण्यासाठी आवश्यक ते सर्व प्रयत्नही चालू ठेवले. त्याने जयचंद्राकडे राज-दूताला पाठविणे योग्य होईल असे ठरवून त्याप्रमाणे एकाला पाठविलेही, त्याने पत्रात लिहिले होते—

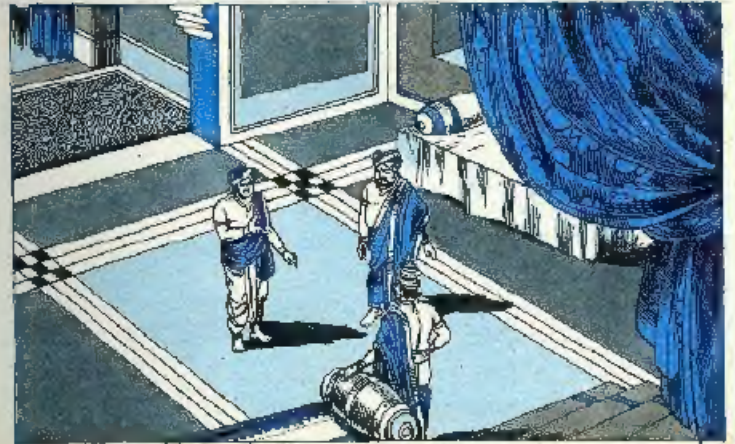
जयचंद्रा! तुझं आणि माझं वैर वाढलं तर आपल्या दोघांच्या प्रजेचे फार नुकसान होईल, ते मला योग्य वाटत

नाही. म्हणून कुला मासी एवढीच चिन्तितो आहे की आपण सलोख्याने राहणेच श्रेयस्कर होईल, तू युद्धाचा विचार सोडून दे!

उदयनचे ते पत्र वाचून जयचंद्र मोठ्याने हसला व त्याने, उदयनने पाठविलेल्या दूताचा वपमान केला. परंतु जयचंद्राचा मंत्री त्याला म्हणाला—

प्रभो! उदयन भितरा किंवा कापुरुष नाही. आपण या गोष्टीचा विचार करावा. शिवाय आपल्या प्रजेच्या मनात उदयनच्या विषयी राग असेल तरच आपण पुत्राग देशावर स्वारीचा विचार करावा!

पुढे काही दिवसांनी जयचंद्राला, चंपावतीकडून गुप्तपणे एक पत्र आले. त्यातला मजकूर असा होता—

उदयनला करमाळा घागळी ती माती मूक झाली, हे मला आतां कळले आहे. परंतु त्यात काही विशेष बिघडले नाही. मी पुत्राग देशाची राणी असल्या कारणाने मला किल्लाभातत्या सर्व गुप्त गोष्टींची चांगली माहिती आहे. तू मला राणी म्हणून आज्ञा करणार असशील तर मी तुला पुत्राग देशाचा राजा करीन. पुत्राग देशाच्या सीमेवर मी तुझी बाट पाहाते आहे, मला निराश करू नकोस!"

मूर्ख जयचंद्राने ते पत्र आपल्या मंत्र्याला गुंडा दाखविले नाही आणि मोजक्या लोकांना बरोबर घेऊन दोन्ही राज्यांच्या सीमेवर गेला आणि उदयनच्या सैनिकांच्या

हाती कैद झाला. उदयन त्याला आदरपूर्वक आपल्या राजवाड्यात बोलावून घेऊन गेला आणि त्याच्या उतरण्याची उत्तम व्यवस्था करून दिली.

त्यानंतर उदयनने शुनाम देशाच्या मंत्र्याला खालील पत्र लिहिले: "तुमचा राजा जयचंद्र माझ्या कैदेत आहे. ही बातमी आपण तूतं गुप्तचर राहू खावी. आपल्या राजाच्या जिवाला कोणत्याही प्रकारे अपाय होणार नाही, याची हमी मी देतो. तो काही दिवस आमचा एक पाहुणा म्हणून राहून परत स्वदेशी येईल. भयं तरी आपण, गुंडाची तयारी घालू असल्यास ती रद्द करावी आणि प्रजेच्या हिताची कामे करावीत. जयचंद्राने प्रजेच्या मनात विषबीजे पेरली असल्यास ती समूळ उपटून काढावी आणि मोजारच्या राजांची स्नेहसंबंध वाढतील असे प्रयत्न चालू ठेवावेत. आपले परस्परशत्रू युद्ध झाले तर त्यात कोटघाबची रूपये नष्ट होतील व प्राणहानी होईल ती निराळीच. आपण आपल्या प्रजेच्या हिताची कामे करावीत यासाठी मी आपल्यातर्फे दहा कोटी वराह (सोन्याची नाणी) देऊ शकेन. आपण युद्ध शंभविण्यासाठी केलेल्या प्रयत्नांचे प्रत्यक्ष फळ म्हणून मी ही रक्कम पाठवीन."

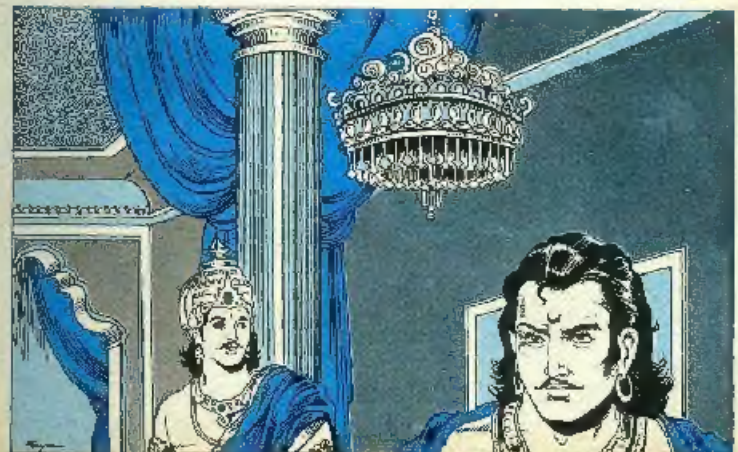
चांदोबा

ते पत्र वाचून जयचंद्राचा मंत्री चकित झाला. उदयनला शोरपणा त्याला कळला. त्याने आपले महाराज राजधानीत माहीत असे कळू न देता राज्यकारभार चालू ठेवला. नंतर त्याने उदयनने पाठविलेल्या पैशाचा उपयोग करून उदयनच्या नावे प्रजेच्या हिताची अनेक कामे चालू केली.

उदयनने जयचंद्राला सहा महिने आपला बंदी म्हणून ठेवले. त्या अवधीत त्याने जयचंद्राला त्याच्या हिताच्या कित्येक गोष्टी सांगितल्या. शेंबटी त्याला बंदीमुक्त करतो देखी मंत्र्याच्या ताकी त्याने जे पत्र लिहिले होते त्या विषयी सविस्तर सांगून म्हणाला—"जयचंद्रा! तू माझ्या मंत्रकैदेत आहेस ही गोष्ट मी किंवा तुझ्या मंत्र्याने

या कानाची त्या कानाला कळू दिलेली नाही. तू आपल्या राज्यात वैष पालटून जा. तुझी प्रजा माझ्याविषयी काय म्हणते आहे, तू स्वतः पहा. शिवा माझ्यावर राग असेल तर तू माझ्याशी युद्धाला ये. तुला ते नको असेल तर आपण दोघे द्वंद्वयुद्ध करू या."

जयचंद्र वैष पालटून स्वदेशी गेला. तो जेथे जेथे गेला तेथे तेथे त्याला उदयनची प्रशंसाच ऐकायला मिळाली. उदयनच्या नावे देशात अनेक जागी विहिरी, सरोवरे, धर्मशाळा व विद्यालये त्याला दिसले. सुभाग देशाच्या प्रजेच्या मनात पुत्राग देशाविषयी प्रेमावरच जयचंद्राला पहायला न ऐकायला मिळाला.

जयचंद्र राजधानीत गेला व त्याने मंत्र्याला भेटून विचारले—“हे सर्व काय व कसे झाले?”

आपले महाराज स्वदेशी मुखरूप पोचले याचा मंत्र्याला परमानंद झाला व म्हणाला—“म्हणजे उदयनने दिलेले वचन घालले म्हणावयाचे!”

तेव्हा जयचंद्र रागाने म्हणाला—“तू माझ्या सत्तुची प्रशंसा करतो आहेस? तू राजद्रोही आहेस!”

मंत्री म्हणाला—“महाराज! प्रजा सुखी असेल तरच ना राजाला कीर्तिलाभ होतो! युद्धामुळे प्रजेने नुकसानच होते. गेले सहा महिने श्री प्रजेच्या हिताची अनेक कामे करू शकलो. युद्धाची तयारी करण्याचे सोडले म्हणून पैसा बाचला. शिवाय उदयनने मुद्धा पैशाने सहाय्य केले. म्हणून प्रजेच्या हिताची अनेक कामे मला सत्तुची करता आली. प्रजा आता सुखी आहे. आपल्याला बंदी केले असूनही उदयनने कधी आपला अधोगतन केला नाही किंवा

आपल्या राज्यावर चालून आला नाही. उलट त्याने स्वसत्तुने आपल्या प्रजेच्या हिताची अनेक कामे केली. तेव्हा आपण त्याच्या या खोरपणाकडे पहावे, एवढीच माझी विनंती आहे.”

आपला देश सुखी असल्याचे जयचंद्राने प्रत्यक्ष पाहिले होते. मंत्री म्हणाला ते ऐकून त्याला ज्ञानबोधही झाला. त्याने लगेच हे पत्र उदयनच्या नावी लिहून पाठविले—“मित्रवर्मा! माझ्या प्रजेचे प्रेम तूच माझ्याहून जास्त संपादन केले आहेस. प्रजेच्या मनात पाळट आणि हे राजाच्या हातात असते, हे तू प्रत्यक्ष दाखविले आहेस. मी यापुढे तुझ्याशी युद्ध किंवा द्वंद्वयुद्ध करण्याचा विचार मनातून काढून टाकला आहे. तू एकदा मझ्या राज्यात येऊन माझं आतिथ्य स्वीकारावेस, अशी मी या पत्राद्वारे तुला विनंती करीत आहे!”

ते पत्र वाचून उदयनला परमानंद झाला. सुतांग व पुश्पांग वैशामधली मैत्री निरंकुश वाढतच राहिली.

[१३]

[गुहेत लपलेल्या समरसेनला व्याघ्रवत्ताच्या अनुयायांनी अकरमाठ बंदी केलिले. व्याघ्रवत्ताने त्याला जाबतेयावदुल व त्याच्या तिशूकाबद्दल प्रश्न विचारले. 'आपल्याला काहीच माहीत नाही' असे समरसेनने सांगितल्यावर व्याघ्रवत्ताने त्याला मारावयाचे ठरविले. परंतु त्याच्या दोघां गनोळल्या सैनिकांनी त्याला बंधमुक्त केले. (आनंतर—)

समरसेन व त्याला सोडविणारे ते दोन विचारीत होते. “आम्हाला माहीत सैनिक त्या खेड्यात आले, तो तेथील नाही” असे म्हणणाऱ्यांवर नाना अत्याचार परिस्थिती अतिशय गडबडगोष्ट असलेली करीत होते.

विसली. विचारी तलवारी घेतलेले व्याघ्र- आणि बोडेसे पुढे आल्यानंतर समर- वत्ताचे अनुयायी त्या गावातील घरगुथर सेनला व त्याच्या बरोबर असलेल्या दोघां धुंडाळीत होते. बरेचसे गांवकरी भिऊन जाऊन वाटफुटेल तिकडे पळून जाऊ लागले.

“शिववत्त कुडेय? सांगा!” असे आडवाजूस असलेल्या एका साडामाड लपून मोठवाने ओरडत ते सेवक सापडेल त्याला त्या गडबडीचे निरीक्षण करू लागले.

'शिवदत्त कोण वरे असावा?' अशा शंका समरसेनच्या मनांत आली. "हा शिवदत्त कोण हे तुम्हाला माहीत आहे का? तसेच त्याच्या करिता या गावकऱ्यांना वास देणारे हे अनुयायी व्याघ्रदत्ताच्या मठातीलच ना?" असे त्याने बाजूसच असलेल्या दोघां सैनिकांना विचारले.

"ते शोधीत असलेला शिवदत्त आमचा मायक असून त्याच्या आज्ञेमुळेच आम्ही तुम्हाला तुरुंगातून सोडवून आणले आहे. गावाला विभक्त स्वरूप देणारे हे लोक व्याघ्रदत्ताचे अनुयायी आहेत", असे त्या सैनिकांपैकी एकाने उत्तर दिले.

हे उत्तर ऐकून समरसेनचे समाधान तर झाले नाहीच उलट अतिशय आश्चर्य मागू लागले. शिवदत्ताने त्याच्याकडून कासल्या तऱ्हेच्या गहाण्याच्या अपेक्षेने त्याला बंदीगृहातून सोडविले असावे हे त्याला समजले नाही. एवढेच नव्हे तर शिवदत्त व व्याघ्रदत्त यांच्यातील वैमनस्याचे कारण काय असावे हे देखील त्याला समजले नाही.

बाजूसच असलेल्या दोघां सैनिकांना समरसेनने विचारले—"तरमन, आता आपण काय करावयास हुवे आहे?" सोनूही सैनिक भूकपणे एकमेकांची तोंडे बघू लागले. त्यांचे या फुडील कर्तव्य कोणते हे न कळल्यामुळे ते दोघेही गोंकळलेले होते.

थोडावेळ काहीतरी विचार केल्यानंतर त्यांच्यापैकी एकजण म्हणाला—"अहो! शिवदत्ताने तुम्हाला इथेच घेवून येण्यास सांगितले होते. तुमच्याशी मैत्री करण्याच्या विचारानेच त्याने आम्हाला या कायगिरीवर पाठविले. परंतु तो रहात असलेल्या या गावाचे रहस्य व्याघ्रदत्ताला माहीत झाल्याचे दिसते. म्हणूनच त्याचे अनुयायी संपूर्ण गावाची खडसून तपासणी करीत आहेत. शिवदत्ताला या शंकाची आगामी सूचना मिळाल्यामुळे तो इथून

दुसरीकडे कुठेतरी पळून गेला असावा असे दिसते."

शिवदत्त इथून पळून जाऊन दुसरीकडे कुठे लपून बसला आहे हे कळले नाही तर आपण या संकटात अव्यक्तेच रांगवू असे सैनिकांना व समरसेनला कळून चुकले. 'आतां पुढे काय?' अशा विचारात ते गडबे असतां पाठीमागून एक बारीकशी शीळ त्यांच्या कार्नी पडली, त्या सरशी तिघांनीही त्या बाजूस वृष्टी बळविली. दूरवर एका उंच झाडाच्या शेंड्यावर लपून बसलेली एक व्यक्ती त्यांच्या दिशेने हात हलकात शीळ घालीत होती.

झाडावरून शीळ घालीत लुणा करणारी ती व्यक्ती आपला मित्र का वावू अशी

शंका समरसेनच्या मनांत आली. परंतु या प्रांतात तो अगदी नवखा असल्यामुळे त्याच्या बरोबर असलेले दोघे असं करावयास सांगतील तसे करण्याशिवाय दुसरा मार्ग नाही असे त्यास कळून चुकले.

त्याच्याबरोबर असलेल्या सैनिकांपैकी एकाने मोठ्याने शीळ घातली. त्याला प्रक्षुब्ध म्हणून झाडावर लपून बसलेल्या व्यक्तीने दोनदां शीळ घातली.

"तो आपला मित्रक आहे रहस्य संकेत त्याने ओळखला. तो शिवदत्ताच्या सेवकांपैकीच दिसतोय. त्याच्या सेवकांशिवाय हा संकेत इतर कुणातही नाहीत नाही. आतां चला. विलंब लावू नका." असे एक सैनिक म्हणाला. ह्यांना पहाताच

तो माणूस झड्याच्या शेंड्यावरून खाली उतरून आला.

नवीन सैनिक, गांध्याच्या दिशेला एकदा बघून म्हणाला—“तुमच्यासाठीच शिवदत्ताने सला राजण ठेवले होते. आज पहाटेच व्याघ्रदत्ताच्या सेवकांनी गांवावर हल्ला चढविला. ही बातमी शिवदत्ताला त्याच्या गुप्तचरांकडून आधीच समजल्यामुळे शिवदत्त आपल्या अनुयायांवरील पळून गेला.”

त्याचे भाषण ऐकल्यानंतर सर्वांच्या जीवांत जीव आला. परंतु शिवदत्त सध्या कुठे आहे? त्याला कसे भेटायचे असे विचार त्यांच्या मनांत येऊ लागले.

“हा समरसेन आहे. व्याघ्रदत्ताच्या ताबडीतून याळा खोदून आणित याहोत. राक्ष्य सेवडे लवकर याळा घेवून शिवदत्ताला भेटायचाच आहे. तो कुठे आहे, हे तुला माहीत आहे काय?” असे एका सैनिकाने त्याला विचारले.

यावर—“तो कुठे आहे हे त्याने मला कळविले नाही. परंतु नकाशा असलेला हा कागद त्याने माझ्या हाती दिला. यामध्ये ‘तो असलेल्या ठिकाणाची खुण केलेली आहे’ असे तो म्हणाला होता. तो नकाशा तुम्ही पारखणे चांगले. मला तो काही समजला नाही.” असे म्हणत कापडामध्ये गुंडाळी करून ठेवलेला एक कागद काढून त्याने तो समरसेनला दिला.

समरसेनने तो कागद उलगडला व नीट पारखून पाहिला. त्यांत डोंगरांमध्ये दडून बसलेली कांदी घरे, विहिरी, तळी यांची विशे होती. प्रत्येक जिवाखाची त्यांची नावेमुद्रा लिहिलेली होती. परंतु शिवदत्त कोणत्या ठिकाणी लपलेला आहे हे समजण्यासाठी त्यांत कुठल्याही प्रकारची खुण केलेली नव्हती.

“शिवदत्त डोंगरांमध्ये लपलेल्या भाग्याच्या दिशेने पळाला आहे. परंतु संकटात सापडलेला तो अशा ठिकाणी का दडला आहे हे माझ मला समजले नाही.

तेव्हा आतां आपण तिकडे जाण्याखेरीज दुसरा पर्याय नाही.” असे समरसेन म्हणाला.

त्यावर सर्वांनी सम्मती दर्शक होके हलकिले. आतार त्या नकाशाप्रमाणे, त्या ठिकाणी पोचण्याचा मार्ग काढण्याचे काम समरसेनवर पडले. त्याने एकदा त्या गांवाकडे पाहिले. खगळे गांव आगीच्या आहारी जात होते. व्याघ्रदत्ताचे अनुयायी आरडत-ओरडत, विनोद करीत असल्यासारखे बघा मारीत होते.

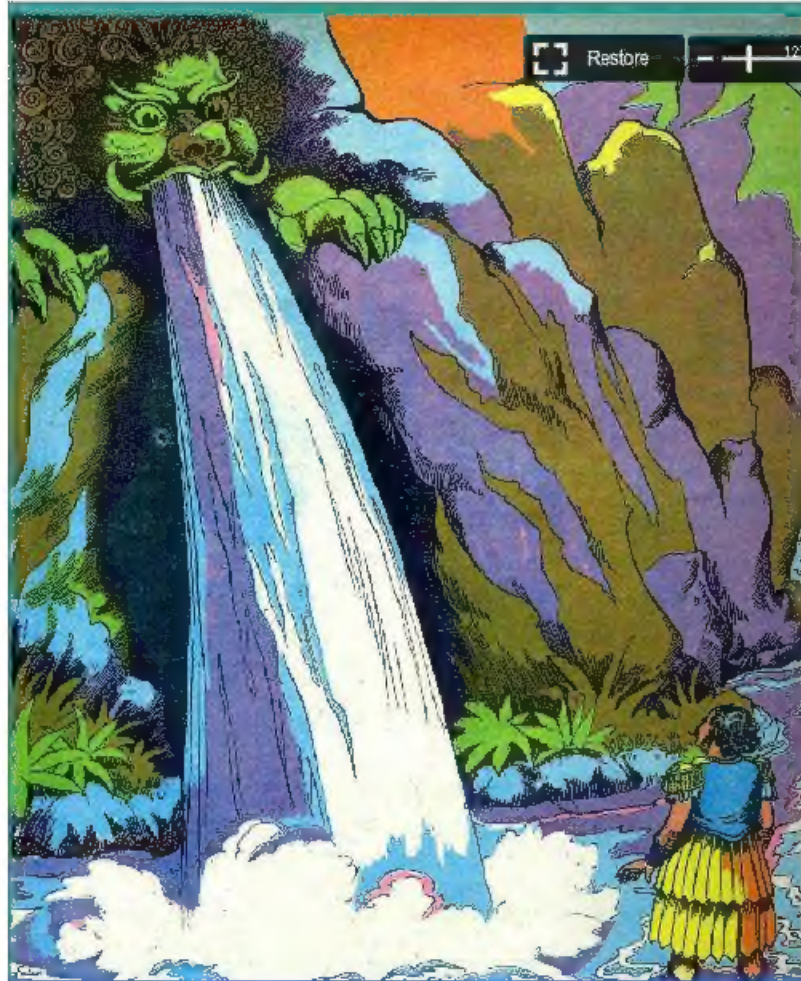
ते पाहून समरसेनला अतिशय राग आला. परंतु त्याच्याकड असलेल्या अगदी मोजक्या सैनिकांच्या भरोसावर व्याघ्रदत्ताच्या अनुयायांचा सामना करणे किती बोव्याचे होते हे त्याला पाहीत होते. म्हणून लगेच निघून शिवदत्ताला ताबडतोब भेटायचास हवे होते. त्याच्याकडून त्याला ज्याची माहिती करून घेता येईल असे काहीतरी मुख्य रहस्य असण्यालाच हवे...

अशा विचार करून समरसेनने एकदा परत नीट बघून घेतले व सैनिकांच्या पुढे जाऊन वाट काढू लागला. नकाशात दाखविलेल्या दिशेस अनुसरून जागबकतेने जायला हवे होते. एवढेच नव्हे तर वाटेत व्याघ्रदत्ताच्या अनुयायांच्या वजरेत येणार नाही याचीही खबरदारी घ्यावयास हवी होती.

थोडे दूरवर रागांतून चालत जाऊन सर्वजण एका डोंगराला प्रवेशांत पोचले. तो प्रदेश लहान-मोठ्या डोंगर-रांगांमुळे उंच सखल होता. कुठेही लोकवस्तीचा मागभूस नव्हता की माभ्रवाटेची खुण देखील नव्हती.

समरसेन पठारासारख्या एका उंच व सपाटजामी चढून चारी बाजूस पाहू लागला. डोंगर उताराला लहान लहान डोंगरांचे मुळे माग बिसले. एका ठिकाणी थोडी सपाट जागाही दिसली. जर आधी त्या जागी पोचता असे तर कदाचित त्यानंतर पुढे जाण्याचा मार्ग सापडणे शक्य होईल अशी आशा समरसेनला वाटू

मागली, परंतु काही झाले तरी नकाशा-वरील खुणांवरून शिवदत्तापर्यंत पोचू शकणे फार अवघड आहे असे त्याला वाटले.

सर्वजण डोंगरावरून डोंगर उतारावर आले. तो सर्व प्रदेश लहान-मोठ्या खडकां-मुळे खडबडीत तर होंताच पण कांटेरी सुडपांमुळे फारच भीषण वाटू लागला होता. नकाशात शिवदत्तांना दाखविलेली घरे म्हणा किंवा तिथे जाण्याचा मार्ग दाख-विणाऱ्या खुणा म्हणा, कुठेही नव्हत्या.

समरसेन व त्याचे सोमती आणि छोडे पुढे गेले असता त्यांना आवचयांवरोबर भीती वाटायला लागली असे एक दृश्य दिसले.

जवळ असलेल्या एका तोंगराच्या कडेने एक मोठ्ठी जलधारा एका राक्षसाच्या तोंडातून मोठा ध्वनी करीत खाली पडत होती. डोंगराच्या खडकातून राक्षसा-काराचे ते दोळे सुंदर रीतीने पडविलेले होते. वचणाऱ्यांचा तो जलधारा एका मयंकर अशा राक्षसाच्या तोंडातून उडी घेत आहे की काय असे वाटत होते.

आश्चर्यचकित झालेला समरसेन "हे तर फारच अवघड वाटावा असे आहे! सभोवताली कुठेही मानववस्तीचा मागमूस नसला, तरी देखील डोंगरावरील खडकांत हे राक्षसाचे दोळे कोरणाऱा कोणीतरी

माणूसच असावा याबद्दल यत्किचित् ही शंका घेण्याचे कारण नाही." असे म्हणाला.

से भयंकर दृश्य पाहून सैनिक तर मीन धारण करून स्तब्ध झाले. मीट पाहिल्या-नंतर त्या जलपातामार्गे एक भुंयार असल्याचे समरसेनच्या लक्षात आले. बहु-तेक त्या सायनिच शिवदत्त पळून गेला असावा अशी शंका समरसेनास आली. जलपाताभावील प्रदेश अतिशय सुरक्षित असा होता. कुणालाही शंका घेण्याचे कारण नव्हते.

समरसेनने परत एकदा तो नकाशा काढून पाहिला. त्यात एके ठिकाणी धव-धव्याची खुण त्याला दिसली. 'आपणास

आलेली शंका खरी ठरली तर!' असे त्याला वाटले. सैनिक मागाहून येत होते. तो गुडघ्या एवढ्या पाण्यातून चालत जाऊन जलपाताच्या भागे असलेल्या भुयारांत शिरला. भुयारात काळाकुट्ट अंधार होता. भिऊन माघारी न फिरता समरसेन अजून थोडा पुढे गेला तेव्हा बारीकसा उबड विसू लागला. घातंघातं बोळे विपकीक मळा सूर्यप्रकाशामध्ये एक समतल प्रदेश दिसला. त्याच्या समोसती उंच असे डोंगर उभे होते!

समरसेन व सैनिक भुयारांतून बाहेर आले. तिथे मोरांचे घनेच्या बने त्यांच्या दृष्टीस पडले. काही मोर, पिसारा पसरवून नाचत होते, तर काही हवेमध्ये उडत केका करीत होते.

"इतक्या मोरांना एकाच ठिकाणी भी कुठेही पाहिलं नाही!" समरसेन आश्चर्याने म्हणाला—"बसा जलप्रपात किंवा असे मोरांचे घने तर आम्ही कधीच पाहिले नव्हते!" त्याच्याबरोबर असलेले सैनिक म्हणाले.

थोडा वेळ त्या मोरांचा नाच बघत त्यांनी आनंदात बालविला. नंतर पुढे निघाले. थोड्याच वेळात ते एका डोंगर गुहेच्याजवळ पोचले. इतक्यात त्यांचा हत्तीचा भयंकर असा चित्कार ऐकू आला. सर्वजण आवां कुर्चाकडे बरे जावे, असा विचार करीत आहेत तोच गुहेतून एक हत्ती वेगाने बाहेर आला.

हत्तीला चित्कार करीत येत असलेला पाहूनच समरसेन व सैनिक तेरावेरा पळू लागले. पळत जाऊन समरसेन एका मोठ्या, लांबकाळाडू मयला. हत्तीचे असे आकस्मिक रीतीने भुयारांतून बाहेर उडी घेणे नाचा अर्थ ससा की त्याला तिथे कुठल्या तरी प्रदल अशा झुकझुक संकटाची शंका वाटली असावी, असे समरसेनला वाटले.

हत्तीलाच म्यायला लावणारा कोणता प्राणी भुयारात असावा बरे? शिवदत्ताने नकाशांत केलेल्या झुपांचा आणव बरोबर अर्थ घेतला नाही की काय? अशी शंका समरसेनच्या मनात बोकवली. (जमना.)

डोळे उघडले

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो शाहाजबळ नेता, प्रेत सांघावर कायून घेतले आणि नंहुमीप्रमाणे मीन होऊन स्मशानाच्या विघने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात असलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा, तू कोणासाठी एवढे कष्ट सहन करीत आहेस मला माहीत नाही. तसा मनाचा निष्पत्त्य करून कोणी कोणासाठी एवढा त्याग करावचा म्हटला तरी तो होत नाही. त्याच उघाहरण म्हणून मी तुला श्रीपुरचा राजकुमार कामपाल पाणी गोष्ट सांगतो, लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ नोष्ट सांगू लागला.

श्रीपुरचा राजा गुणवर्धन साला कामपाल नावाचा मुलगा होता. तो आजारी पडला आणि त्याने अचकचाच मरले. राजवेदांनी प्रयत्नांची पराक्रांष्टा केली,

परंतु मुलगा दिवसेदिवस अशक्तच होत गेला. अशा परिस्थितीत एक बौद्धभिक्षू राजाच्या दरबारात आला. राजाने त्याचे वधाशकारे आचरातिथ्य केले आणि नम्रपणे म्हणाला—“महात्मन्! साक्षात् गीतमबुद्धच स्वतः आल्यासारखे आपण आलां आहां. आपण ज्ञानाच्या या मुलाला मृत्यूच्या दाढेतून वाचवावे!”

बौद्धभिक्षू म्हणाला—“राजा, तुम्हा मुलगा मृत्युचर्यावर वसल्याचे ऐकून त्या काळजीत तुम्ही राज्यव्यवस्था बंद पडल्याचे मला कळले. तुम्हा मुलगा जिवंत रहावा असे मनापासून कोणाला वाटत असेल तर तो नक्कीच वंचित. त्यात मला तरी शंका नाही.”

“असे काय म्हणतां भिक्षू! माझा मुलगा वांचवा, असे न इच्छिणारा माझ्या राज्यात कोणीच नसेल. सर्व, तो दीर्घायु व्हावा हेच इच्छित जाहेत!” राजा म्हणाला.

“फक्त इच्छा असून काय उपयोग? राजकुमार जिवंत रहावा असे खरेच वाटत असेल तर आपले आयुष्य त्याला देऊन स्वतःचा जीव गेला तरी मरणाला तयार असले पाहिजे!” भिक्षू म्हणाला.

भिक्षू म्हणाला ते ऐकून राजाच्या मनात हे विचार चालू झाले : “हे होणे शक्य असेल तर मी आपले आयुष्य आपल्या मुलाला देईन. परंतु मी कोळ मिटतांच हा एवढासा मुलगा मोठा होऊन राज्यकारभार केव्हा पाहणार? तोंपर्यंत त्याचा सांभाळ कोण करणार? मी मरतांच त्याच्या चारी बाजूला कित्येक कट होतील. म्हणून मी आपल्या मुलासाठी मरण खात्रीनेच निरर्थकच होणार!”

राजाच्या मनात हे विचार चालू होते : “माझ्या लाडक्याला मी आपले आयुष्य दिल्यावर तो जवला सर मला आनंदच होईल! परंतु मी नरतांच राजा सगळे दुसरे लग्न करून घेणार. माझ्या मुलाला सावत्र आई वळणार. राजा मलातरच्या नामकोन्या फंदात पडून माझ्या मुलाला मारहाण करायला मागेपुढे पाहणार नाही.

त्याला सावत्र बाई होणार. मग राज्यात मी भाऊवंदकी होईल तिचे दुष्परिणाम कोणाला माहीत नाहीत? तेव्हा मी मरून आपल्या मुलाला आपले आयुष्य बिनमाचा काय फायदा? मी जिवंत राहिले तर मला बाणखी मूळ नाही का होणार? मी काही मजून म्हातारी झाले नाही!”

प्रधानाच्या डोक्यात हे विचार चालू होते :

“मी या राजाच्या व राज्याच्या रक्षणेथे हजार डोळ्यांनी पहात देतो आहे, म्हणून दोषांचे रक्षण होत आहे. जवळपास माझ्या शौर्यपराक्रमाची व चातुर्याची माहिती असल्यामुळेच तर कोणी राज्यावर वांकडी मजूर दाकीत नाही! महाराजांचे सामर्थ्य कित्या दक्षता यांची भीती कोणाला नाही! माझे कीर्तिचंद्रिका वाडत असतां या एवढ्याशा जिवासाठी मी आपले आयुष्य देणे बूढ अविशेषच होईल! माझे भवितव्य उज्ज्वल आहे! या मुलाचे प्रारब्धच संशयास्पद आहे!”

तेनापतीच्या डोक्यात हे विचार चालू होते :

“मी या राजाच्या रक्षणेथे आपले सर्वस्व अर्पण करायला सिद्धच आहे! मला फक्त वीरगतीचीच कामना आहे! हे प्राणदान म्हणजे खुळेपणाच झाला! राज-

कुमाराचे सर्व नातेवाईक मरण असता मी चौबडेपणा करणे योग्य नाही!”

दरबारातील सर्वांना राजकुमार जगला. काय आणि केला काय सारखेच होत. ते सर्व वरकरणी प्रेमादराचे नाटकच तर करीत होते बौद्धभिक्षू बराच वेळ कोणी काय बोलतो का, त्याच्या तोंडाकडे पहात राहिला. नंतर म्हणाला—“राजा, पाहिलेस ना! तुम्ही समजून चुकीची ठरली. तुम्हा मुलगा जगावा म्हणून मनापासून इच्छिणाया तुमच्या पैकी एकही दिशत नाही!” असे सांगून तो तिघून गेला.

पैथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला— “राजा, आतां तुच सांग, तो असहाय्य

मुलगा बरणाछा ठेपला असतां तो दांचावा असं वाटणाऱ्यापैकी एकही जण आपलं आयुष्य त्याला साधला तयार नव्हते. याच कारण काय? इतर सर्व प्रेमसहानुभूतीचं सोंग करीत होते असं म्हटलं तरी त्याचे आईबाप स्वतः आपलं आयुष्य त्याला द्यायला की 'कांक' करीत होते? माणसाच्या इच्छा, अपेक्षा व अंतःकरण ही एक नसतात का? त्यात खोटेपणाच असतो का? सर्वांचं त्रिण हे लबाडीचंच म्हणावयाचं का? ह्या शंकाचं समाधानकारक उत्तर नाहीत असतू दिलं नाहीस तर तुझ्या बोकणाची संभर सकळ होऊन तुझ्याच पायांवर कोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला—"माणसाच्या इच्छा व अपेक्षा आणि अंतःकरणातील गोष्ट ज्ञात सर्व खोटेपणाच असतो असे नाही. जगात एकासाठी दुसऱ्याला दुःख होते, एकाच्या आनंदाचा वांटेकरी दुसरा होतो, मुलांवर आईवडिलांचं वास्तव्य प्रेम आणि मुलांच्या मनात आईवडिलांविषयी

प्रसाद, हे सव मानव जीवनातलं अगम्य कसे गुण आहेत; या मुहांमुळेच मानव-जीवनाला सौंदर्य लाभते. परंतु माणसा-माणसातील ही प्रेमबधने, खरं पाहिलं तर, आयुष्यभर राहणारीच नाहीत का? आईवडील जपरण्या मुलांना आपल्या जीवनांतील एक भागच म्हणून त्यांच्या योगक्षमाची काळजी वहात नाहीत का? कोणासाठी कोणी आपलं आयुष्य देणं ही केवळ भावुकपणाची 'जती'च जिवा अविचारच होईल. शांतपणे बौद्धिक दृष्ट्या विचार केल्यास त्यात मानव जीवनाचं गोर मूल्य अर्थ काहीच नाही! उदाहरणार्थ राजा व राणीने भावुकपणे काही न करता आपल्या बुद्धीचा उपयोग केला असं नाही का म्हणता येणार? त्यात स्वार्थ किंवा कुतर्क म्हणण्यालायक काहीच नाही!"

अशा तऱ्हेने रावराचं मोन भंग होवंचा वेताळ प्रेतासह नव्हीसा झाला आणि पुन्हा माडाळा जाऊन लोबकळू लागला.

(कल्पित)

लक्षात आलेली चूक

गावत कधी हे काम कर तर कधी ते काम कर, अशी शक्ती काळ जाकाश्रयुक्ती करीत राहिल्यावर रंगाने गाढवं विकत घेऊन ती विकायचा श्रंदा सुरू केला. त्या धंधाल त्याला चार-पैसे मिळू लागले. एकदा गावातल्या सोबू नावाच्या बोटपा बऱ्या स्थितीत असलेल्या शेतकऱ्याने रंगाला बोलाविले आणि म्हणाला—"काय रे रंगा! गणपतशेट सायकाराच्या समोर माझं एक खोपटं वाट्टे वा, ते गाढवं बांधायला हवं तर ने! माझिबंद सायबी गरज नाही सरं का! आणि बालू दे तुझा व्यापार!"

रंगा आपली गाढवं तेथे घेऊन गेला. गाढवं दिवसभर गप्प राहायची. रात्र साप्ती की रेकू लागायची आणि गणपतशेटच्या घरच्या लोकांना झोप लागू लागची नाहीत. गणपतशेटने रंगाला बोलवून गाढवं आणखी कोठे तरी नेऊन ठेवायला सांगितलं. पण रंगा उबटपणे म्हणाला—"फुकटाल मिळालेली जागा सोडून देऊ. म्हणली?"

पुढे काही दिवसांनी थोडं वाढलं आलं आणि ते खोपटं पडलं आणि चार गाढवं त्यात मेली. ती गावाबाहेर ओढून त्यायसा पैसे तऱ्हेने म्हणून रंगा गावभर पैसे मागत फिरला. गणपतशेटकडे सुद्धा आला.

गणपतशेटने सहातुभूति वाघवीत रंगाला जग्लीस रुपये दिले. रंगा चकित होऊन म्हणाला—"माजक या चार गाढवांना गावाबाहेर ओढून त्यायसा चार रुपये पुरतील की! वाळीस रुपये कशाला हो?" "काही हरकत नाही रे, राहू देत! पुन्हा दवी विकत घेणार नाहीस का? आणि पुन्हा वाढल येणार नाही का?"

दोराभोठ्यांच्या भांडपात ओकं क्षुपवल्याबद्दल थोडाशीस मारून घेऊन रंगा जखलेली जिवंत गाढवं घेऊन आणखी एका जमी गेला आणि तेथे व्यापार करू लागला.

गर्विष्ठ जमिनदार

रानपूरच्या जमिनदाराला त्याच्या श्रीम-
तीच्या गर्वानेबरोबर चार चौघांमध्ये
मोठा वानवृक्ष म्हणवून घेण्याची आकांक्षा
सुद्धा फार होती या कारणामुळे चार
चोबे लोक असतांना कोणी त्याच्या समोर
थंडून हात पसरला तर म्हण- "वरी ये
को रे! तुला जे पाहिजे ते मागून घेऊन
जा!

सुद्धे गावकरी म्हणत- "जमिनदार
साहेब म्हणजे आमच्या गावचे कर्णे आहेत"
परंतु खर गुपित त्या जमिनदाराकडे जाऊन
प्रत्यक्ष मागत त्यांना कळे. त्यांना काही
मिळावूच तर दूर, साना खाली घालून
घरी पस्लावे लागे

'काय रे, वेळ थोडे काही आहे की
नाही?' मी चार चौघांबरोबर बोलत
असता तीं बेंगळ वला घाबला तुला
लाज नाही वानवी आणखी हे पहा, मी

तुला तिकाय्या हातांनी परत पाठविल
अस कोठे बोललास तर 'चामडी लोळवीन!
खनरदार!'

खणारे गरीब लोक एक प्रकार शुद्ध
न बोलतां मिळून जात, एवढेच नव्हे तर
जमिनदाराबिरुद्ध एक संघट्टी कोणासमोर
बोलत नसत या गोष्टी ज्यांना माहीत
नसत ते लोक मात्र जमिनदाराला दान-
वीरच समजत आणि जमिनदाराला गावा-
तल्या खोत्सवाच्या वेळी व इतर समयी
बोलवून त्याला मोठा मान देत एवढेच
नव्हे तर त्याची कामे स्वतःवर ओढून
घेऊन त्यामुळे होणारे नुकसान सुद्धा सहन
करत अशा तऱ्हेने जमिनदाराला कीर्ती
मिळ आणि त्याची कामे फुकटात चिघळ

एके दिवशी सल्लुजी तामाचा एक गरीब
शेतकरी दारिद्र्याच्या ओझ्याखाली बाकून
बल्यासक्त व बायकांवांराना दान वेळ

सायला मिळत नसल्यामुळे नडलेल्या स्थितीत
मदत मागण्यासाठी जमिनदाराकडे गेला
तेव्हा जमिनदार गावच्या पारावर खार
लोक जमले होते तेथे बसडला होता.
चारी बाजूला लोक दूर उभे राहून जमिन-
दाराचे कुपाकटाक्ष त्यांच्यावर पडतील
म्हणून वाट पहात हात बांधून बसें होले
सल्लुजीन हात जोडून जमिनदाराजवळ
त्याची दारिद्र्यदशा वणत करून सांगि-
तली व इयची भोक मार्गितली

जमिनदार जगदी कीव आल्यासारखा
त्याच्याकडे पहात सहानुभूति दाखवीत
म्हणाला- 'काय रे, इतकी अवस्था होई-
पर्यंत तू वाट पहात राहिलास? माझ्याकडे
कां नाही आलास? अजून काही विघडल

नाही' सध्याकाळी वरी ये आणि मी एक
दुभली गाय देतो ती घेऊन जा."

जमिनदाराच्या ओढ्याची सल्लुजीन
मनोमन स्तुती केली.

त्या दिवशी संध्याकाळी तो जमिन-
दाराच्या वरी गेला तेव्हा जमिनदार साहेब
बारातच होते. म्हणजे "काय रे, तुला
आपले दारिद्र्यच जबाबदाऱ्यावर दाखवायला
गावचा पारब सापडला वाटत? वरी येऊन
तू मागितला असतस तर मी काय मदत
केली नसती? तुला दुभली गाय दान
करायला तू कोणी बक्षस्वी बाळगून जाहेस
वाटत? चालू लाग, पुन्हा मी बाजूला
आलास तर पहा आणि ही गोष्ट जर का
कोठे बोललास तर जीब उपटून काढीन!"

हे सर्व बोलणारा दानधूर जमिनदारच ना? जसा विचार करीत अवाक होऊन लखुजी जमिनदाराकडे क्षणभर पहात राहिला. नंतर मान खाली घालून त्यानं घराची वाट घरली. किती गरीब असला तरी लखुजी स्वाभिमाना होता. देतो, म्हणून सांगून धायच तर कुत्रेच, इतक्या कठोर शब्दात जमिनदाराने अपमान करावा हे लखुजीला फार सोडलं.

लखुजी बराच वेळ विचार करीत राहिल्यावर शेवटी त्याला काहीतरी चांगली युक्ती सुचल्यासारखी मान हलवीत धाय-कोला म्हणाला— 'जमिनदार आपल्याला दुसंती गाय देईल तिच्यामुळे आपलं जन्म-दारिद्र्य जाईल असे मला कधी स्वप्नातही वाटलं नव्हतं. परंतु स्थान दात तर दिलंच नाही आणि माझा जसा अपमान कां करावा? त्याला याचा चांगला धडा द्यायचा मी ठरविला आहे!'

दुसऱ्या दिवशी संध्याकाळी थोडक्या-प्रमाण लखुजी जमिनदाराची गुरू घरत

त्या हिरव्यासार कुरणाकड गेला आणि दोन चांगल्या दुभत्ता गायी घेऊन पागावर मंडळी जमतात तिकडे निघाला. ते पाहून जमिनदाराच्या गुराखी जमिनदाराच्या कानावर ती गोष्ट घालण्यासाठी तेथं थांबत गेला.

त्यावेळी पारावर जमिनदार मनामन बसला होता आणि पुष्कळशी गावकरी प्रमुख मंडळी त्याच्या चारी बाजूला उभी होती. जमिनदार साहेब काहीतरी बोलत होते तेथे थोडा आधी लखुजी व त्याच्या पाठोपाठ गुराखी आला.

लखुजी जमिनदाराला नमस्कार करून म्हणाला— 'मालक, तुम्ही एवढी कृपा करून एक नाही या दोन दुभत्ता गायी दिल्यात आणि तुमचा हा गुराखी मी जोरून आणल्या म्हणतो आहे! आपल्या कानावर ही गोष्ट घालावी म्हणून आलो आहे मालक!'

जमिनदाराला थोडं धाबून मुकक्याचा मार बसल्यासारखे झाले.

सुखसमाधान

इटलीतील एका खडगावत दोघ संतकरी रहात असत. दोघांना मूळ खाली त्यांनी दोघांनी मिळून आपापल्या मुलांचा नाव ठेवायची ठरवून बारशाची संव तयारी केली. एकाने आपल्या मुलाचे नाव फॅलो ठेवणं तर दुसऱ्याने जिराडो ठेवणं. मुलांची ही नावे ठरली तेव्हा बारशाच्या वेळी त्या नावाचे देव हजर असतात असा एक विश्वास त्या काळच्या लोकात होता. म्हणून दोघां शेतकऱ्यांनी जेवायच्या टंबलाजवळ दोन खुर्च्या जवायला वगळ्या देवांसाठी रिकाम्या ठेवल्या.

बारशाची जेवण आनंदाने चालू होती अगदी शवटी अवतरी झोपी देवी आल्या दोघां देवांसाठी एक म्हतारी देवी हातों ती हुसतमुखाने घळत फॅकाच्या आईच्या सजारी पळत बसली. दुसरी जिराडोच्या आईच्या सजारी बसली.

म्हतारी देवी फॅकोला कुत्राळीत म्हणाली— मी हा मुलगा दोघे आयुष्य-राय असला होवा असा आशीर्वाद देते आणि याचा ही एक 'विचित्र बासुरी' बारशाची संव म्हणून देते. ही याच कधी जावविली तर याची काळजी चित्ता तूर होईल व हा सुवासमाधानाने राहील.

दुसरी देवी जिराडोच्या डायवावर हात ठवीत म्हणाली— 'मी या जिराडोला एक ज्येष्ठमून भेट देते आहे ही भेट असली म्हणजे हा निवृत्त ऐश्वर्यवान राहील. याचा पैसाची गरज भासली की याने हा कातड्याचे पाकीट उघडून 'तांबे चांदी व सोने' असे म्हणावे, पाकिटात तिन्ही धातूची नाणी येतील. परंतु एक गोष्ट लक्षात असू द्या, हे दर दिवशी फक्त एकदाच होईल वर ना!'

बारशाच्या भेंटी देणाऱ्या दोघो देवो भेंटी देऊन अतर्धान पावल्या

जिराल्डोच्या आईवडिलांना देवीने दिलेली भट पाहून परमानंद झाला फ्रँकोच्या आईवडिलांना भान आनंद वाटला गाही दोघांची फार विराळा झाली नित्य सुखा-समाधानान राहिल तर त्यात विशव कायदा असा काय? त्यात सुखसमाधानाने पोटा भरणार आहे का की खर्चाचा काही मिळणार आहे? अस त्यांना वाटल

मूळ हळूहळू वाढू लागली दोघे त्यांना मिळालेल्या भेंटीचा उपयोग करून आनंदाने रहात होते, परंतु जिराल्डोला दररोज तीन आठूचो तीनतीन नाणी मिळत, ती पाहून फ्रँकोच्या आईवडिलांना हेवा वाट

जिराल्डोच्या आईवडिलांना वाट की ती फार मोठी मडळी झाऊ लागली आहेत आणि ती फ्रँकोच्या आईवडिलांकडे थोड्या उपेक्षेने पाहू लागली

काही काळ कोटल्यावर दोघां मुलांना एका राजाच्या पदरा सैनिकांची नोकरी लागली त्या राजाशी युद्ध करून शावने त्याचा पराभव केला व त्याच्या दोघा सैनिकांना फ्रँको व जिराल्डोला करून आपल्या बागेत कामासा लावले

कंदी झाला असूनही फ्रँको आपल्या जवळच्या बांसुरीमुळे कधी दुःखी किंवा उदास झाला नाही तो नेहमी सुखासमाधानाने राही जिराल्डो मात्र दररोज पैसे मिळत असूनही कधी मुली दिसला

नाही एकदा तो राजाकडे गेला व त्यांना त्याला कंदेतून सोडायला किती पैसे द्यावे लागतील' असे विचारले. ते ऐकून त्या राजाला हसू आले. एका सामान्य शेत-कऱ्याचा मुलगा पैशाच्या गोष्टी काय बोलतो आहे? तो, पाहूया तरी, असा विचार करून म्हणाला-"मला साठ सोन्याची नाणी दिली पाहिजेत!"

"मी वीस दिवसात ही नाणी तुमच्याकडे पोचली करतो" जिराल्डो म्हणाला, ते ऐकून राजाला आश्चर्य वाटल तो कसा देतो हे पाहू या तरी, असा विचार करून राजाने जिराल्डोवर बारीक नजर ठेवण्यासाठी काही हेरांना नेमले जिराल्डो दररोज कातड्याच्या पाकिटातून

नाणी काढी, ते त्या हेरांनी पाहिले आणि राजाला कळविले. ते विविध पाकिट आपल्याजवळ असले तर आपल्याला पुष्कळ पैसे मिळविता येतील असे राजाला वाटल

"तू साठ नाणी वीस दिवसात दिलीस तरी मी तुला सोडणार नाही!" राजा म्हणाला, तो पुढे म्हणाला-"तू तो नाणी दररोज तीनतीन देत राहिल पाहिजेत नाही तर तुला आणखी जास्त कठार विझा करीन"

नाइलाज झाल्याने जिराल्डो दररोज तीनतीन नाणी पाकिटातून काढून राजाला देऊ लागला मध्यतरी त्या राजाच्या मुलीला कोणतातरी आज्ञा झाला तो आज्ञा कमी म्हणण्या ऐवजी

वाहतूक गेली त्यामुळे ती दिवसदिवस खंगस गेली. हातापायांच्या काळ्या वात्या ती काही खानख नसे. निव्वळ वेळांचे किती औषधपाणी करूनही तिला आराम पडला. शेवटी एका मंत्र्याने राजाला एक सल्ला दिला. म्हणाला—“आपल्या केंद्यात फॅको नावाना एक कैदी आहे. ती नेहमी ज्ञानदात असते. त्याला विचारून पहावे. करानिस्त तो काही मुक्ती सुचवेल!”

राजाचं लग्न फॅकोला बोलवून त्याला राजकन्येच्या आजाराविषयी सविस्तर सांगून त्याचा सल्ला विचारला. फॅकोन आपली बांसुरी काढली व राजकन्येजवळ बसून गोड स्वर काढू लागला. राजकन्येच्या डोळ्यात आनंदाची एक लहर डोक्यावरून लाली. तिन काहीनरी जायला क्षणाला खुणेने सांगितलं.

राजाने खूप हीऊन फॅकोला त्याच्या उपकाराबद्दल तुहंगातून सोडले. फॅको म्हणाला—“माझ्याबरोबर तुम्ही सव केंद्याना बरीमुक्त केलेत तर मला बरे वाटेल.

राजाला ते शान नव्हते ते त्याने मान्य केले असते तर त्याला जिरालडोकडून दारोण तीन बाणी मिळत ही बंद होतील ही भीती होती. परंतु फॅकोने आपण खरला काय वाटेल ते करून सर्वांना सुटका द्याचो अशी त्याने विनंती केली. म्हणून शेवटी फॅकोमुळेच आपली मुलगी बरी झाली. एवढ्यावर संतोष मानून त्याने सर्व केंद्याना सोडून दिले.

फॅको व जिरालडो आपल्या गावी निघाले. एका नदीकाठी येताच जिरालडोने आपले चाभड्याचे पाकीट नदीच्या पाण्यात टाकून दिलं. फॅको चकित होऊन जिरालडोकड पाहू लागला.

“ते पाकीट मला नको, त्याच्यामुळे मला आयुष्यभर कष्टचं कष्ट सहन करावे लागलं, ज्ञानद कशेच मिळाला नाही. देवीनं तुला दिलेली भेटच जास्त चांगली आहे. माणसाला पैशापेक्षा सुखसमाधानच जास्त आवश्यक असतं!” जिरालडो म्हणाला.

कुबेराचे सरोवर

ब्रह्मदत्त काशी येथे राज्य करीत असता बामिषांवांनी त्याचा मुलगा म्हणून अवतार धारण केला. राजानं त्याचे नाव महाशासन असे ठेवले. आपली काही काळी छोट्यावर राणीला जाणसो एक मुलगा झाला. त्या मुलाच नाव सोमदत्त असे ठेवण्यात आले.

दोन मुल झाल्यानंतर दोन वर्षांनी राणी स्वर्गलाकी निघून गेली. राजानं जाणसो एक लग्न केले. दुसऱ्या राणीला एक मुलगा झाला. ती शुभवार्ता ऐकून राजाला परमानंद झाला. राणीला भेटून राजा म्हणाला—“राणी, काय वाटेल ती वर मागून घे!”

राणी म्हणाली—“हा वर मी पुढे कधी आवश्यक वाटेल तेव्हा मागून घईन!”

वाकट्या राणीच्या मुलाच नाव आदित्य होते. त्याने वयाप्रमाणे राजोचित सर्व

विद्या शिकून घेतल्या व यथासमर्थी एक सुंदर लहण युवक झाला. राणी एकदा राजाला म्हणाली—“आपण तेव्हा एक वर देतो म्हणाला होता; तो वर मी आता मागते आहे. आदित्याला युवराज म्हणून अभिषेक करावा!”

राणीची ती इच्छा ऐकून राजा अनाक झाला म्हणाला—“थोरल्या राणीची दोन मुल असता वाकट्या मुलाचा युवराजपद कस देता येईल? तू मागितलेला वर न्याय्य नाही!” राजानं सांगून टाकलं.

एके दिवशी राजानं आपल्या दोघां शीरल्या मुलांना बोलावून सर्व गोष्टी समजावून सांगितल्या व म्हणाला—“तुम्ही राजधानी बाहेर बुर कोठनरी काही काळ जाऊन रहा. कसे! माझ्यानंतर राज्य तुम्हालाच मिळणार आहे. म्हणून तेव्हा परत येऊन राज्यभार हाती घेता येईल.

असा राजाने त्यांना सल्ला दिला पित्याने मुचविल्याप्रमाणे महाशासन व सोमदत्त राजधानी सादून निघाले. ते राजधानीच्या वेष्टीपर्यंत पोचले असतील तसतील तेवढ्यात आदित्य त्यांच्या पाठा पाठ आलाच तिथे मिळून प्रवास करीत हिमालय पर्वतात काही दिवस अग्रगण्य करीत फिरल्यावर तेथील अरण्या प्रतात प्रऊन पोचले

एके दिवशी तिघे दमून भागून एका झाडाखाली विश्रांतीसाठी येऊन बसले महाशासन बाकटा भाऊ आदित्य याला म्हणाला- 'आदित्य! ती झाडं दिसत आहेत ना त्यांच्या जवळपास एक सरोवर

दिसत आहे वृ स्वतः पाणी पिऊन घे आणि आम्हा दोघांसाठी कमळाचे दोन द्रोण करून त्यात प्यायला पाणी घेऊन ये "

आदित्य त्या सरोवरावर गेला आणि पाणी प्यायला म्हणून त्याने सरोवरात पाय टाकला मात्र, एका यक्षाने त्याला धरले आणि त्याला घेऊन तो सरोवराच्या बुडाशी त्याचे धर होते तेथे घेऊन गेला बराच वेळ झाला तरी आदित्य व आलला पाहून महाशासनाने सोमदत्ताला चवकशी करायला व स्वतः पाणी पिऊन एक द्रोण भरून पाणी आणायला पाठविले, त्याने पाण्यात पाऊल टाकल्यासरोवर यक्षाने त्यालासुद्धा धरून नले

काही वेळ वाट पाहून महाशासन स्वतः दोघा बाकट्या भावाच्या शोधार्थे निघाला दोघांना काही अपाय तर नाही झाला, ही शंका त्यांच्या मनात होती म्हणून तो तलवार उधसूनच सरोवराच्या काठी आला, परंतु तो सरोवरात उतरला नाही व सरोवराकडे बराच वेळ निरखून पहात उभा राहिला ते पाहून यक्षाने जोळखले की हा बाकट्या भावांसारखा चाईचाईने पाण्यात उतरणार नाही

यक्ष एका कोळ्याचे सोंग करून महाशासनजवळ येऊन म्हणाला- "तुम्ही असे पहात उभे का आहात? लहान लहानी असेल

तर पाण्यात उतरून पाणी पिऊन घ्या की!" महाशासनाने ते ऐकून वात काहीतरी लबाडी केली पाहिजे, हे ओळखले व म्हणाला- "तुम्हा बोलण्या वागण्यावरून तु माझ्या दोघा बाकट्या भावांना काही तरी केले असावेत अशी मला शंका येते आहे "

"तु घोट्या विवेकवान दिसतो आहेस खरा, तरमग तर ते एक एका ज्ञानसंपन्न विवेकी व्यक्तीला सोडून बाकी सरोवराजवळ जा कांशी येईल त्याला मी धरतो अशी वामचे प्रभू कुबेर यांची मला आज्ञा आहे " यक्ष म्हणाला

"म्हणजे ज्ञानसंपन्न व्यक्तीकडून तुला उपदेश हवा आहे, असच ना? मी तुला

ज्ञानबोध करतो परंतु मी वाटने चालून वसून भागून गेलो आहे महाशासन म्हणाला.

लगच यक्ष त्याला आदरपूर्वक आपल्या बरी सरोवराच्या तळाला घेऊन गेला व त्याचा सर्व प्रकारे अतिथिपसंस्कार वगैरे करून त्याला बसायला स्थान योग्य आसन दिले व स्वतः त्याच्या पायांजवळ बसला महाशासनाने त्याला गुरूकडून जो ज्ञान बोध झाला होता त्यासरोवर स्वानुभवाने त्याला मिळालेले ज्ञान सर्वांचा समप्रबोध यशाला करून दिला

लगच यक्षाने कोळ्याचे सोंग टाकून दिले व स्वस्वस्थात प्रगट होऊन म्हणाला- देवपुत्रा वृ फार मोठा ज्ञानी पुरुषही

आहेस मी तुझ्या दोघां भावांमधी तुला जो हवा तो परत घावा म्हणतो आहे तू कोणाला तो मागून घे!"

तरमग आदित्याला हे!" महाशासन म्हणाला

'आपल्या सल्ल्या पाठव्या भावाला यामागच सोडून तू आपल्या घाकटघा सावव भावाला मागून घेतो आहेस, हा न्याय झाला का?' यक्षान विचारले

यात न्याय नाही वस काय आहे? मी माझ्या आईला आहेच आहे मग माझ्या सावव आईला एकजण नको का? माझ्या सावव आईने आपल्या एकुलत्या एका मुलासाठीच राज्य नव्हते का पागितलं? आम्ही दोघे वडिलांच्या आज्ञे प्रमाणे राज्य सोडून निघालो असतो भ्रातृभावाने तो शोळा भाऊ नाही का आमच्याबरोबर आला? आम्ही दोघे जर राजधानीत परतलो तर आमची सावव आई विचारणार नाही का की आदित्य कोठे आहे? प्रजेने विचारले तर यक्षाने

त्याला खानले अस सांगून मी मोकळा होऊ म्हणतोस का?" महाशासनाने यक्षाला उलट प्रश्न विचारले

तेव्हा यक्ष महाशासनाने शय घेऊन म्हणाला- मी तुम्यासारखा ज्ञानसागर आजपर्यंत वाहिला नाही मी तुम्या दोघां घाकटघा भावांना सोडीत आहे तुम्ही या अरण्यात रहात वितके दिवस माझ अतिथी म्हणून रहा!

महाशासन आपल्या दोघां भावांसह यक्षाने पाहुणे म्हणून राहू लागले. काही दिवसांनी त्यांचे वडील ब्रह्मादल महाराज वारल्याने कळलं तेव्हा महाशासन आपल्या दोघां भावांना बरोबर घेऊन यक्षासह काशीला गेला

महाशासनाचा राज्याभिषेक झाला. त्याने सोमवताला आपला प्रधान व आदित्याला आपला सेनापती नेमले त्याला मवत करणाऱ्या यक्षाला त्याने चांगलेसे धर बांधून दिले व त्याच्या सुखसोयीसाठी दासदासी नेमले

हर्षवर्धन

सुमारे चवदा शतकांपूर्वी प्रभाकरवर्धन नावाना राजा स्थानेश्वर नावाच्या राजधानीच्या गादीवर राज्य करीत असे त्याला राज्यवर्धन व हर्षवर्धन नावाचे दोन मुलगे व राज्यधी भावाची एक मुलगी होती कनोन देसाचा राजा गृहवर्मा याच्याशी राज्यधीचे लग्न झाले

गृहवर्मा आपल्या बावकीबरोबर कनोजला परतल्यानंतर काही दिवसांनीच भाव्या देसाच्या राजाने कनोजवर स्वारी केले त्या युद्धात गृहवर्मा धरातीर्थी पडला

दिवसो जाऊन देशाच्या राजाने राज्यधीला कीड केले व तिचा बंड्या घालून आपल्या राजधानीला घेऊन गेला हे ऐकून प्रभाकरवर्धन राजाना व स्थानेश्वर दोघां मुलांना फार वाईट वाटले

स्थानेश्वराच्या गुहेराबगे, म्हणजे राज्यवर्धनाने मोठ्या सैन्यानिशी मालव देशावर स्वारी केली आणि खट्या पराभव केला. राज्याची कीर्तून हुटकी घोरला भाऊ व बहीण परस्पराने पाहून अविश्वसनीय रडू लागली. राज्यवर्धन स्थानेश्वराचा निघाला.

मादीवर बसताच हर्षवर्धनाने आपली बहीण राज्यक्षीचा मोघ केला तो एका जुरण्यात फिरत असता एका जागी कूट व निस्पृहवी जनावरे एकत्र रहात असलेली पाहून चकित झाला.

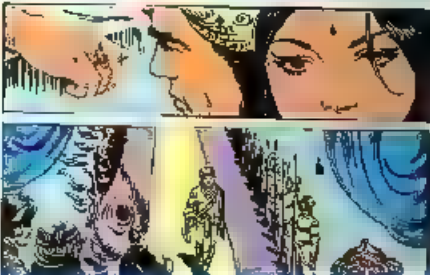

गोठवाला राज्याचा राजा शशोक याची नजर कलाव व मानव देशावर फार दिवसांपासून होती त्याने राज्यवर्धनच्या सैन्यावर गनिमी काढ्याने हल्ला करून राज्यवर्धनाला गुडाल ठार कोले परंतु सुदैवाने राज्यक्षी स्वतःचा तपास करून पळून गेली.

ही विचित्र गोष्ट होण्यास कारण त्या भागात राहुगारा कोणी दोर घुल्ल असता असे त्याला वाटले तो काही अंतर चालून गेला मसेल, त्याला काही दाम मेल असलेले बिसले ते हर्षवर्धनाना वापल्या गुरूकडे पोतावून देऊन गेले. सितक्यात तेथे एका साधूने देऊन एका शागी एक स्त्री अग्निप्रवेश करण्यास सिद्ध असल्याचे सापितले.

परंतु या दोगही जणुमवार्ता ऐकून प्रभाकरवर्धनाच्या मनावर फार परिणाम झाला व तो भरन पावला मंत्रांनी व सामंतांनी हर्षवर्धनाला गावीवर बसविले व त्याच्या सोळाव्या वर्षी हर्षवर्धन स्थानेश्वराचा राजा झाला.

हर्षवर्धन व ती गुरु त्या वाचला बार्द-वाडने गेले ती स्त्री कुसरी तिसरी कोणी नवून हर्षवर्धनाची बहीण राज्यक्षीच होती तिला हर्षवर्धनाने दैन वेळी तेथे पांचून वाचविले.

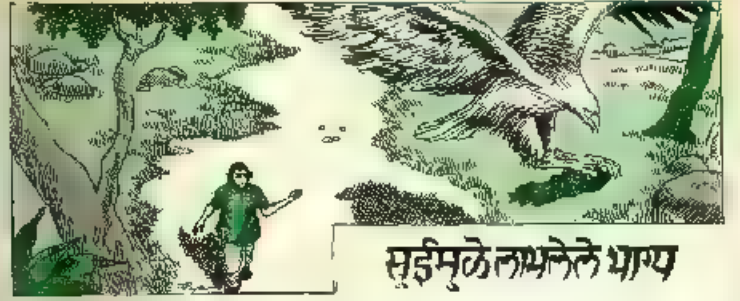
हर्षवर्धन विला स्थानेवरला पंढर
गंगा व त्याने एक वडील म्हणून मित्र
स्थापनाकडे रहावे असा आग्रह केला
नंतर केव्हा तरी आपण दोघ
राज्यांमधे शोधून घेतवास घेऊ या !
असेही तो म्हणाला.

नंतर हर्षवर्धनाने त्याच्या वडील भावाचा
वध करणाऱ्या राजाकडून तारावर स्वारी
करून त्याचा पराभव केला. नंतर
त्याने अनेक राज्ये जिंकून एक साम्राज्य
स्थापन केले. राज्यात सर्वत्र सन
धर्मानुयायांना आपापल्या मताप्रमाणे
धर्माचेरूप करण्यास पूर्ण स्वातंत्र्य
दिले.

त्याने अनेक वेळी आपली सर्व क्षमती
विद्वानांना व शरियांना वाटली होती.
अशाच गंगा प्रसंगी त्याने आपले
सुखसुदर शस्त्र करून त्याच्या बहिणी
कडून अशाचरी वस्तू भिक्षा मागून
घेतली.

सुंदर लपलेले भाय

फार पूर्वी कोकल देशात तिघे मित्र
रहात होते. त्यातल दोघ नंद व
सुंदर श्रीमंत होते. तिसरा आनंद फार
गरीब होता. तो शेज्या विणून आपला
उदरनिर्वाह चालवीत असे. आपला हा
मित्र आपल्यासारखाच श्रीमंत व्हावा, व
त्यासाठी वाटल तो प्रयत्न करावा लागला.
तरी करावचे नंद व सुंदर दोघांनी ठरविले.
नंद म्हणाला—'कार पैस हातात असले
म्हणजे पुष्कळ पैस मिळविता येतील.
म्हणून आपण आपल्या मित्राला मोठे भांड-
पल पुरवू या.'

सुंदर म्हणाला—अरे, मोठमोठे श्रीमंत-
सुद्धा हातात चौपटी घेऊन हिंदूतात हे आपण
पाहिल नाही का? तशिवाय असेल तर त्या
मोठे भांडवल असण्याचीसुद्धा गरज नाही."

आपली गोष्ट खरी असल्याचे सिद्ध
करून दाखविण्यासाठी नंदने आनंदला

दोनशे रुपये दिले व ते भांडवल म्हणून
वापरायला सांगितले. त्या भांडवलावर
काहीनरी व्यापार करायला त्याने आनंदला
सुचविले. आनंदला फार आनंद झाला.
त्याने त्या दोनशे रुपयांचील दहा रुपये
स्वस्त्यासाठी काढून ठेवून बाकी एकशे
रुपये स्वस्त्या वापरायला पाठोठोपात पुरविली.
करून सुरक्षितपणे खोचून ठेवले आणि
वाजारात सामान विकत घ्यायला निघाला.
परंतु त्याच्या दुर्दैवाने कोणतातरी एक
पक्षी उडत आला आणि आनंदच्या पांजे-
ट्यातली पुरविली पाहून व तीत काही-
तरी खाद्यपदार्थ असावा असे समजून ती
उचलून उडून गेली. ते एकशे रुपये
पक्ष फुटल्यासारखे असा तऱ्हेने गळ्याबद्दल
आनंदाला फार वाईट वाटले.

पुढे काही दिवसांनी नंद व सुंदर
आनंदला भेटायला आले व त्याच्या

स्थितीत काही एक बदल न आलेला पाहून स्थानी त्याचे कारण विचारले

आनंद अत्यंत दुःखी स्वरात म्हणाला—
माझ मनीषण फुटक, मी खर्च पैसे पावोटघात ठेवले होते, परंतु ते सर्व पैसे एका पक्षाने उडवून नेले

नंदला ते खरे वाटले, परंतु सुमंजसा खरे वाटले नाही. तरी नंदने आनंदला पुन्हां दोनशे रुपये दिले व म्हणाला 'ह्या खर्चस जरा जास्त सावधगिरी बाळग आणि यांचा उपयोग करून जास्त पैसे मिळव'

या संपेस आनंदने त्याला हवे होते तेबड पैसे काढून घेऊन बाकी पैसे कोड्याच्या टोपल्यात खाली बुडाला ठेवून दिले आणि

सामान आणायला बाजारात निघून गेला, परंतु येऊन पाहता तो तर कोड्याचे टोपलेच नाहीत झालेले होते. त्याने बायकोला विचारले. ती म्हणाली—'मीठ दारावर आले जवळ पैसे नव्हते. म्हणून मी तो कोडा देऊन दोन शेर मीठ विकत घेतले

आनंदला या बेली भाग जाणले आम्ही फुटक असल्याची खात्री झाली

आणखी काही विवसांनी नदसुमंद दोघ चवकळीला आले व आनंदला पूर्वपेक्षा जास्त धरोब पाहून त्यांना आश्चर्य वाटले. त्याचे कपडे जुने व फाटके होते. "काय रे, तुझ कपडे असे फाटके का?" त्यांनी विचारता तो म्हणाला "कपडे शिवायला चरात सुईतरी कोठ आहे?"

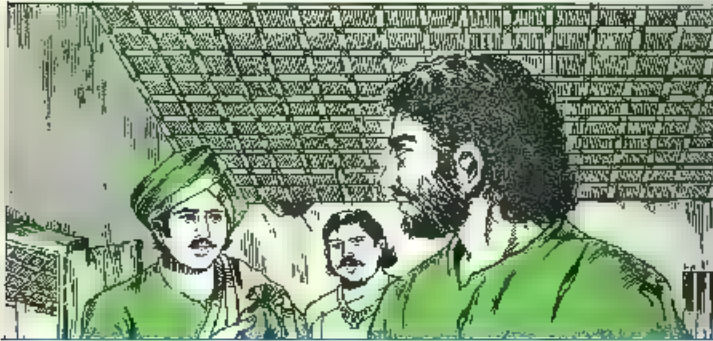
सुमंद एक सुई आनंदला देत म्हणाला—
"घनून घे!" नंतर नव व सुमंद दोघ निघून गेले

त्या दिवशी रात्रीच शेजारी राहणाऱ्या काळ्याची बायको आनंदच्या बायकोकडे येऊन म्हणाली "साई तुमच्या घरात सुई असली तर जरा देनेस का? उद्या पहाट हे माझे घराबला जाणार आहेत जाऊ शिवून काढायचे आहे जाळ्यात मासे सापडतील ते मी तुला देईन"

आनंदच्या बायकोने तिला घरातली सुई आणून दिली

दुसऱ्या दिवशी सध्याकाळी घरो परतल्यावर कोळ्याने आपल्या मुलीच्या हाती त्याच्या जाळ्यात पडलेला एक मोठा

मासा देऊन तो आनंदच्या बायकोला नऊन यायला पाठविले आनंदच्या बायकोने तो मासा कापला तर त्यांतून काचेच्या गोटी सारखे काही तरी निघाले. ती गोटी घेऊन आनंदची मुल रस्त्यावर खंडले असता एका जव्हानान ती पाहिली व ती येऊन तो आनंदकडे येऊन म्हणाला ही काचेची गोटी मला विकतोस का १? तुला खबर रुपये देतो!" ती गोटी फार किमतीची असली अस आनंदला वाटले व त्याने ती विकायला नकार दिला. त्याच दिवशी तो ती गोटी घेऊन बाजारपेठेत गेला व त्याने एका जव्हानाला ती दाखविली. तो एक मुल्यवान हिरा होता. जव्हानाने बरेस हजार रुपये देऊन आनंद जवळून तो विकत

भेतला. त्या पैसानी आनंदने एक घर व मोठ आबार विकत घेतले. दोन्या वळापचे त्याने एक बंग तयार करून घेतले आणि दोन्या वळायचा एक कारखानदार झाला. आनंदला एकाएकी श्रीमंत झाल्याच कळताच त्याचे मित्र नंद व सुनंद त्याला प्रतायला आले.

मी दिलेल्या पैशांच्या भाडवलावर तु एवढे पैसे मिळविलेस ना काय रे? तबन विचारले.

आनंदने घडलला वृत्तांत जशाचा तसा सांगितला "नशिबांत होते म्हणून मी दिलेल्या सुईन त्याच नशीब उजाडल पाहिलेस" सुनंद म्हणाला.

परंतु ते सर्व तदला खरे वाटल नाही याने मी दिलेल्या पैशांवरच नशीब काढलं, परंतु सर्व खोटे बोलतो आहे, जसे त्याला वाटलं.

विश्व मित्र आनंदचं नवे घर व त्याच्या पाठोमागच आबार पहायला निघाले. ते आबारात पोचले त्यावेळी आनंदची मूल

झाडावर चढून पक्ष्यांच्या घरट्यात अडी आहेत की पक्षी पडत होती ते घरटंच तेव्हा जमिनीवर पडले. त्यांत आनंदच पागोट विसले. त्यात खुपसलेली पैशांची पुरवुंशी तशीच होती ती सोडून पाहिली तर तीत एकदा नश्वद रुपय नसेच ठेवलेलं होतं

नंतर तिचे मित्र तिकडून गुरांच्या गोठ्यात गेले त्याच वेळी एक नोकर कोठपाचं एक टोपल बाजारातून विकत घेऊन आला. त्यांतला कोडा काढून तो आंबोणात टाकू लागला तेव्हा सोन्याची काही नाणी त्याच्या हातात आली टोपल उपड करून जमिनीवर वापरलं तर बाजं-दने दिलेली व त्यांत ठंबलंती एकूण एकदा नश्वद नाणी निघाली.

तो पाहताच नंद आनंदवर संशय केल्या-बहुल मनातस्थ मनस विचार करू लागला सुनंद म्हणाला तसं नशिबांत असलं तर सुईनमुढा माणसांचं भाग्य बदलस घेते ही गोष्ट त्याला पटली

फुकट गेलेले दोन घर

एक दाम्नेल गरीबीच्या बोझाखाली विरडून गेला होता. त्याच्या घरी एकां एक साधू आला त्या गरीब माणसाने त्या साधूला घोटभर जेवणाला काढले. त्या साधूने आपला त्या गरीबाचा दोन घर देऊन दोन भंड दिले. म्हणाला-"तुला घरज पडेस तेव्हा या भंडांचा जप कर तुला इच्छितेसी वास्तु मिळेल"

त्या गरीबाने खूप श्रीमंत झाले अशी इच्छा करून एका भंडाचा जप केला घरघर सोने वसवे वले मागितले त्या भंडाचे त्याला सोने मिळालेही. परंतु त्याला भीती वाटू लागली की ही बोट राजाला कळली तर तो आपल्याला चोर ठरवून गुलात टाकील आणि सर्व सोने उपलून देऊन काढेल.

तो विचार मनात येताच त्याने दुसऱ्या भंडाचा जप करून ते सोने त्याच्याशिवाय इतर कोणाला देई नये असा घर मागून घेतला. जगंघ तसे झाले. त्याच्याशिवाय आपली कोणाला न दिसणारे सोने निरुपयोगी झाले. ही गरीब गरीबच राहिला.

चोर व विंचू

मध्य रात्र उठतून गेल्यावर सुजाता बाई झोपेत अर्धवट दिला कोणीतरी "आई आई न!" असे धडटल्याचा आवाज ऐकू आला. ती उठून बसली तिला उभाच्या जाजूसा कोणी उभा असलेला मागूस दिसला तो हात झाडत होता ती घाब सून उभी राहिली

घरात ती एकटीच होती. तिचे बाबा तिच्यासाठी शेजारच्या गावी चांगलं स्थळ असल्याच ऐकून चमकभोसाडी तिकाडे गेले होते. कोणीतरी चोर संपाकघरावरच्या छपरावरची कौले काढून घरात शिरला होता सुजाता पाचवून गेली होती व तिला काय करावे, कळेना.

चोर तिला म्हणाला-"लवकर बाजूला हो, तुझ्या उशीखाली विंचू आहे, विंचू!" असं म्हणत असता तो हात झाडीतच होता. त्याने उशीखाली किंल्ल्या अस-

तील म्हणून उशीखाली हात घातला होता आणि त्याला विंचू चावला होता.

सुजाताने दिव्याची वात बोडो मोठी केली व खाटवरून उठून उभी राहिली चोराने उशी चटविशी बाजूला सारली व तेथे एक काळीनिळी झगळी होती तिला जमिनीवर पाडून वहाणाने भाकून टाकले

सुजाताला विचवाची फार भीती वाट चोर आला नसता तर तो विंचू आपल्यालाच चावला असता की! तिनं जमागल्या मनात चोराने आभार मानले.

चोर हात झाडोसत होता व त्याच्या बोटातून कळ्या येतच होत्या. विचवाच विच चांगलं जडलं होतं तिनं त्याच्या हाताला तुरटी बोळून जुन एक कडक जाळलं व त्याच्या चुराने चोराला हात धरायला सांगितला. ती बोटावर फुंकर घालीत वसली

चार तिच्याकडे पहात म्हणाला-"काय तू एवढ्या मेळ्या घरात एकटीच आहेस की काय? एकट राहणं कोण्याच नाही का?

"मी तशी न्हमी रहात नाही आज माझ बाबा शजारच्या गावी गेलं आहेत, काय रे तू तर निकलून सवरलेला दिसतो आहेस! मन असा चोरी करायला कां निघालास?" सुजाताने विचारले

कळा पंत असल्यामुळे व सुजाताच्या त्या प्रश्नामुळे लाजल्यासारखा तोंड कस-सच करून चोर म्हणाला-"मी सर्व सांगतो माझ दाव मुरली. मला माझ्या आजोबांनी कायत वाढविले आजोबांच्या लाडात वाढल्यामुळे व वाईट संगतीत पडल्यामुळे आजोबांच्या पेटीतले पैसे मी तिची नजर चुकवून चोरू लागलो पुढे काही दिवसांनी आजोबांवरली आपले गाई सोडून या गावरात आलो मी किती प्रयत्न करून पाहिला मला काम मिळालं नाही तीन दिवस उपाशी राहिल्यावर शवटी हीचोरी करायला निघालो"

सुजाताला त्याची कोंब आली घरात चार केळी होती ती तिने त्याला खायला दिली मुरली दिसायला बरा होता परंतु त्याच्या घनात ही चोरी करण्याची बुद्धी शिरली त्या गोष्टीचा तिला राम आला.

तरी ती त्याला म्हणाली-"सकाळी माझे बाबा येतील तू माझ्या मैत्रिणीचा भाऊ म्हणून मी तुझी ओळख करून देऊन तुला काम मिळवून द्यायला सांगणं तुला मिळालं ते काम करण्यास हरकत नसावी अस वरून जालते मी!"

मुरलीने आनधाने होकार दिला आणि सुजाताने वडोळ येण्यापूर्वीच त्याने संपाक-घराच्या छपरावरची कौले हारली करून ठवली. चांगलं ऊन पडल्यावर सुजाताने बाबा आले. त्यांचं तोंड पाहूनच ते गेले होते ते स्वच्छ जमल नसावं, हे सुजातानं ओळखलं, तिनं मुरलीची ओळख तिच्या मैत्रिणीचा थोरला भाऊ म्हणून करून

दिली व म्हणाली 'नोकरीसाठी आपल्या गावी बाला आहे'

सुजाताच्या बहिऱांना मुरलीला पाहिल्यावर स्थळ आपल्या घरीच बालून आल्यासारखे वाटले हा घरजांवरही होऊन राहिले काय वाईट आहे'

सुजाताच्या बहिऱांनी ती एकटी असतां तिला बोलावून विचारले—'मुली, तू तुझ्या नैविण्याला धोरला भाऊ म्हणालीस मुलगा तर घरा दिसतो आहे त्याच्या बोलण्याद्वारे पाहून चांगल्या बळणाचा मुद्दा दिसतो आहे. त्याचा काम झालून देण तेवढे कळीस नाही मला तर आवडला हा मुलगा; मुला पसत असेल तर तुमचे दोघांचे लग्न करून द्याय म्हणतो.'

सुजाता आपल मत कळू न देता एवढेच म्हणाली—'एकटी धाई कसली आहे बाबा!'

कारण तिला मुरलीला पुरा विश्वास वाटत नव्हता तो ज्या बातावरणाल वाढला होता आणि ज्या तऱ्हेच्या संगतीत राहिला होता ती दोन्ही त्याला सद्गुणी सोडलील असे तिला वाटले नाही त्या दिवशी सध्याकाळी तिने आपली बाप मुरलीला दाखविली काळाख पळव्यावर तिने आपली पेटी उघडून सर्व दागिने त्याला दाखविले व म्हणाली—'हे सर्व दागिने माझ्या आईचे आहेत याशिवाय आपल्या घरात पाहून जास्त अर्थ नाही'

त्या दिवशी रात्री मुरलीला बाप लागली नाही त्याच्या ओढ्यांसमोर सुजाताने तिच्या आईचे म्हणून दाखविलेल दागिते नाचत होते ते दागिने चौकन नेले तर आयुष्यभर सुखान राहता येईल असे त्याला वाटले. शिवाय, आपण आपली कोणाच्या हाताखाली नोकरी करण्यात कोणतं शहाणपण आहे, असही त्याला वाटले

अशा तऱ्हेने मनाचा निश्चय करून मुरली एक दिवशी रात्री दागिन्यांची पेटी घेऊन मागच्या दाराने पसार झाला दागिने काढून घण्यासाठी पेटी उघडली व त्यात एक इंगळी पाहून तो दचकून मागे सरकला

इंगळी पुन्हा हाताला काढून जायते की काय असे समजून त्याने दागिन्यांची पेटी जमिनीवर टाकली दागिन्यांवरून जमिनीवर पडलेली इंगळी जागची हुल्लेली-इल्लेली नाही ती नकली इंगळी असल्याचे ओळखून त्याने ती बाजूला सारली व दागिने उचलून खागणार तेवढ्यात त्याला दागिन्यांमध्ये एक चिट्ठी दिसली ती सुजाताने लिहिलेली चिट्ठी होती चिट्ठीतील मजकूर असा होता

"नकली इंगळी आहे म्हणून तुला फार आनंद वाटला असेल! विंचू असा दिवसही चाचला नाही तर हरकत नाही; परंतु पागशापासारखा दिसून विवाचा फूटकार सोडयारा साव असेल तर धोकाच! बाल

तू चोरासारखा दिसलास त्यात काही नुकसान झाल नाही परंतु आज तू या घरचा जांवई होणार होतास नि तू या घरचे दागिने कोळून घेऊन जातो आहेस माझ्या बडिलांनी तुला पसंत केला होता परंतु तुझ्यासारखा माणूस आपला नवरा न झालाबद्दल मला मात फार फार आनंद होत आहे

पत्र वाचून घुरली मनातल्या मनात खूप ज्वरमला सुजाताशी आपलं लग्न झाल असतं व चौबलीशी नोकरीही मिळाली असती, सत्सार कसा सुखाचा झाला असता आपण पुढे चोरासारखा सड आयुध झाल विण हो फार मोठी शस्त्रेची व तामुष्कीची गोळट होईल सुजाताला तिचे दागिने देऊन टाकून आपण आपल्या वाटेने निघून जायचं त्याने ठरविल

सुजाताचा बाप पाणी प्यायला म्हणून घरात गेला होता. परत येव असतां मुरलीला मागण्या दाराने आत येत असताना पाहून व त्याच्या हातात दागिन्याची

पेटी पाहून संशयित मुझेने विचार लागला- “एवढ्या गनी दागिन्याची पेटी घेऊन कोठे गेला होतास रे?

मुरलीच्या तोंडी उत्तर न येत असलले पाहून सुजाता पुढे येऊन म्हणाली- माझ्या हातातल्या बागड्या मला ब्रोकट होत्या म्हणून मी पेटीत ठेवायला गेले, बाबा! परंतु त्या पेटीत कसा गला कोणास ठाऊक एक बिचू धोरला होता बाबा, तो मारावला दागिन्यांची पेटी घेऊन मुरली बरहेर गेला होता!”

बाबा तें ऐकून मोठ बाजूला होताच सुजाता मुरलीला म्हणाली- असा वेड्या-सरखा पाहता आहेस काय? आत घे विचू ठेवून बागला मारलास ना? कोणा-लाही मारायच झाल तर अर्धवट मारण बागल नाही!”

सुजाता आपल्या होव्यातली चोरीची बुद्धी पूर्णपणे मेळी का हे विचारीत असल्याच व तिने आपल्याला असा केली असल्याच ओळखून मुरलीला हायसं वाटल!

नवऱ्याची कबड्याडणी

कायमदा काही नाही आणि मित्रांबरोबर दिवसभर घप्पावटक करीत राहणाऱ्या जम्भूच्या मनात एके दिवशी एकाएकी व्यापार करण्याची इच्छा उत्पन्न झाली त्याची सासू चार पैसे राखून होती जम्भू बायकोला म्हणाला-“अतां बाय्या-पुढे नुसतं घडकणं घर नाही वाटत मला. काहीतरी व्यापार करावा म्हणतो मी! तू माहेरी जाऊन आईकडून आडवलासाठी एक हजार रुपये मागून घेऊन ये!”

लक्ष्मी माहेरी गेली दोन महिने लोटले. बायकोला परत न आलेली पाहून जम्भूचा बाप स्वतःच सासुरवाडीस निघाल

सासुरवाडीस पोचताच त्यान बायकोला फेलावर घेतलं म्हणाला-“काय रे, तुला काय कामाकरिता पाठविलं होत आणि तू माहेरी मथा करीत बसली होतीस, म्हणावयाची!”

लक्ष्मी त्याबद्दल जरामुढा राग न दाखवितां चांतरबरात म्हणाली-“जरा हळू बोला की! तुम्ही हजार रुपये मागून आण. म्हणून पाठविलं! मी आल्यावर आईला तेच सांगितल आई तेवढे रुपये मला देते म्हणून सांगून तिच्या माहेरून दोन हजार रुपये मागून आणायला गेली आहे! ती मोष्ट तिने आपल्या आईला सांगताच तिची आई म्हणाली की तिच्या माहेरून ती निदान तीन हजार मिळाल्या-शिवाम्य दोन हजार कसो देणार? म्हणून ती तिच्या माहेरी गेली आहे म्हणे, बाबा! आजो जसाय आपल्या माहेरून आली नाही, म्हणून आणखी चार दिवसांनी परत येईन म्हणून सांगून बाबा आई कालच परतली आहे. ती जाऊन पैसे घेऊन आली की तिच्या जवळून हजार रुपये घेऊन यावे, असा विचार करून मी आजपर्यंत

बाबले आहे! जगसाधराबांना काय बोलावे सुचेना, म्हणून जोके खाजवीत म्हणाले-“ते सर्व ठीक आहे ग! पण तू इकडे अशी बसून राहिलीस तर मला तिकडे सोंपाक करून कोण वाढणार वाढलं तुला?”

लक्ष्मी आणखी जास्त शांतपणे म्हणाली-“मिळवून आणणार असलं की सोंपाक करून वाढणारसुद्धा मिळतं, पण मिळवायचं मीच न सोंपाक करायचा सोब, तरसण कसं जमणार? तुम्हीच सांगा!”

ते एकून जगसाधराबांना आपली चुक लक्षात आली डोळ्यात अंजन पडाव तरी! ती बोडवता गप्प राहून म्हणाला-“ठीक आहे, तर बल मग!” ती बायकोला वेळून तसाच घरी निघाला निघते वेळी सासूला नमस्कार करायला गला.

सासू त्याच्या उतस्केल्या बेहऱ्याकडे पाहून म्हणाली-“जगसाधराब घैर भानू नका! बाहेरून मला पैसे मिळाल्याबरोबर पाठवीत बरं का! तुमच्या सासऱ्यांनी माग

काही ठेवलं नव्हतं म्हणून माहेरी जाऊन पैसे भिक मागून आणायचे माझा नशिबी आलं बायकोच्या पैशांवर जगणाऱ्यांना हेच मागाव लागतं, माझ्या मुलीला मात्र चांगलं समजत हो!”

सासू म्हणाली ते किती मूढमर्वादपूर्ण हातं पण त्याच्या मागे जे कटुसत्य होत ते तं कळव्याइतका जणू मूर्ख नव्हता म्हणाला-“वास्त्याबाई, तुम्ही पैशासाठी काही कष्ट करण्याची गरज नाही. पैसात काय आहे हो? माणसात चांगूलपणा व कर्तबगारी असले तर कोणीही कर्ज देईल, तुम्ही आपली तव्यंत समजून रहा म्हणजे मात” अस सांगून बायकोला बंजून बसू पाठविले बसला.

त्यानंतर जगसाधराबांची बायकोला बाहेरून पैसे आणायला कधी पाठविले नाही मित्रांबरोबरच्या फुकटच्या गप्पा बंद केल्या आणि लहान प्रमाणात खापार सुरू करून काही दिवसांनी मोठा व्यापारी म्हणून पावलोक्तिक मिळविला

गणेश पुराण

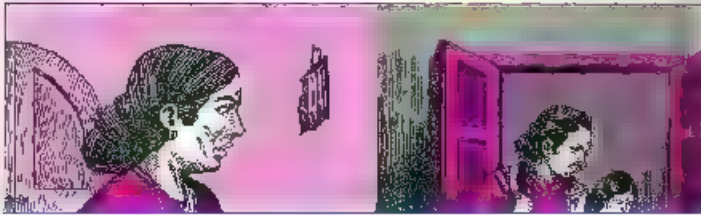
पार्वती अती कष्टाने आपले सगळे दुःख

विसरली व मुलास कडवर उचलून घेवून तिने त्याची कूट काढली, शिवाने हात पसरवून त्याला जखम होऊन तो 'अकर वापरला' परत काहीतरी करील या कल्पनेने धावतून आलेला पावले टाकणाऱ्या मणेशाच्या दाखवेष्टावे सर्वांनाच कौतुक वाटलं

“बाबा, गणेशा! तू पुत्र रूपाने आम्हाला लाभलास म्हणून आम्ही धन्य आलो! चिरजीव हो!” असे म्हणून घेकर त्याला कडवर घेवून लाड केलं लागलं तो गणेशाने खाली उडी मारली व “बाबा! काय हे कोलण? मी तुमचा मुलगा म्हणून मीच धन्य होय!” असे म्हणत आपल्या लाब

सांडून पावेतो-परमेश्वराच्या पायांना विळसा घातला व आपल्या डोळ्यांना स्पर्श करून नमस्कार केला, नंतर विष्णूला नमस्कार केला

विष्णूने “ये हो लाडक्या भाव्या! असे म्हणत उबळ घेतलं व 'कल्याणमस्तु! असा आशीर्वाद दिला हॅव्हा विष्णूच्या कांती मूळ गणपतीचा रंग सौलकाशासारखा भासला विष्णू व गणेश यांच्यांत काही तरी साम्य निविचतच आहे असे सर्वांना वाटलं “हा मामाच्या नळणावर आहे बरं का!” असे सर्वजण म्हणू लागले, गणेशाने ब्रह्मदेवाला नमस्कार केला “प्रथम पूजेचा मानकरी होखील हो लंबोवरा!” असे म्हणत ब्रह्मचानं त्याचा गालगुप्ता घेतला

आता हिमालयाची कन्या पार्वतीच्या रूपाने उमा अशा रीतीने अवतरली आहेत जयलक्ष्मीच्या रूपाने सिद्धी व विद्यादेवीच्या रूपाने बुद्धी या बाबोही विनायकास अनुरूप अशा वधू आहेत मग गणेशाचा घाट कास विचारता?" असे म्हणाल्या

लक्ष्मी म्हणाली "लक्ष्मीदायक अशा गणेशावर विरहास ठेवणाऱ्यांकरे मी स्थिर व अचल रूपाने राहीन! सिद्धीस्वरूपिणी जयलक्ष्मी माझाच अंश आहे ती विनायकाची भावो पत्नी होईल

सरस्वती म्हणाली- 'गणेश हा ज्ञान-दाता' व सकळ शास्त्रांचा स्वामी आहे मुलांच्या अक्षराभ्यासाच्या आधी मुलांकडून हळदीचा गोळा करवून त्या गणपतीची आधी पूजा करवून नंतर गणेशाच्या परिपूर्ण स्वरूपाचे द्योतक म्हणून त्या गोळ्या भोवतो एक वर्तुळ काढून नंतर मुलांकडून शीघणे-बाचा किंता गिरवावा' माझा अंश असलेली विद्यावती, बुद्धी स्वरूपिणी ही विनायकाची नायिका म्हणून पोरनेल!

तेव्हा गणेश रत्नबेला चेहरा करून सगळ्यांना उद्गुन म्हणाला "पाहिलीत मोठ्याची रीत कशी असते ती! लग्न करून स्वतः सोसलेल्या यातना मुलांनी सुद्धा सोसाव्यात म्हणून आईच करतात,

पण सुधान राहू दंत नाहीत त्यातल्या त्यात जायांना तर कारच घाई "

भाबर विष्णू म्हणाल "नाहो रे नावा! सुंदर चांदण्या पूर्णचंद्राची जशी सेवा करतात तशी आणिमादि अष्ट ऐश्वर्याने मूळ असलेल्या अष्ट सिद्धी उगा आठ जणी आहेत, त्या तुझी सेवा करीत असलेल्या वपण्याची मळा पाईं झाली आहे,

"ओ हो! असे का? तर मग तू जेव्हा कुणावतार घेतील ना'तव्हा अष्ट महिषीं-समवेत आनंदाचा उपभोग घेतील बरे!" असे गणेश म्हणाला

त्यावर विष्णू संदंस्मित करीत म्हणाला-

"तुझा नाव्ह वटळ असला तरी तुझा माथ वहा वधूशी लग्न करावेच लागेल ते टाळता यायचे नाही "

"तसे असेल तर 'विष्णुस्वरूपाच्या लग्नाला सतराशे विघ्न' या म्हणीप्रमाणे मलाच विघ्ने उपस्थित करणे भाग पडेल." असे गणपती म्हणाला

सतराशे काय, पण कोटी विघ्न आडवी अशी तरी विष्णुस्वरूपाचे लग्न काही थांबविता येणार नाही!" असे ब्रह्माच्या स्वरात स्वर मिळवून सर्वजण म्हणाल

तेव्हा नारद पुढे येऊन म्हणाला "विज्ञानेश्वरा! बाबाळतेमध्यें मला ही न मागे सारलस परंतु विवाह टाळण कुणाला

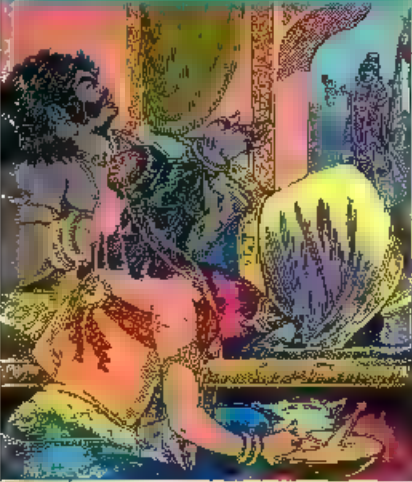
वरे जमले आहे? मला हा भवसागर तारणे जमले नाही म्हणूनच ना, मी असा मुनी होऊन भटकतोय! ज्ञानेश्वरा! विवाह व उद्योग हे पुण्याचे लक्षण होय. म्हणूनच ना पुरुषोत्तम म्हणविणारे हे प्रमुख आदिदेव विवाह करून सृष्टि, स्थिती व लयादी उद्योग करीत आहेत त्यांच्या पुढे तू व मी ते काय?"

"बोहो! तुला लग्नाचे वेळ लागलेले दिसते! तू तर स्वयंवराच्या तयारीला लागलेला दिसतोयस!" असे गणपती म्हणाला

"विकालज्ञानी तो मीच म्हटले तर अनतकाळज्ञानी तू, तुझ्याशी विवाह

त्यानंतर गणेशाने लक्ष्मी व सरस्वतीला नमस्कार केला. त्या दोघींनी त्याला एकचम कडेवर घेवून एकेका मालाचा मुका घेतला, व म्हणाल्या-"आम्ही सास्वामुनीचा दुस्वास सोडून सीढ्याने असाच आख्या बोहो बाजूस उम्या राहामो!"

नंतर पार्वतीकडे बघून म्हणाल्या-"आपण तिघे ज्या त्रिमाता म्हणवितो, त्यांची मूळ जन्यदात्री एकच असून ती आदिशक्ति होय, असे पुत्र विनायकान सांगितले आहे. त्यानंतर आपण परत वेगवेगळ्या रूपाने जन्मले क्षीरसमुद्रातून लक्ष्मी, ब्रह्मापाच्या वाचेतून बायी रूपाने सरस्वती व पूर्वी इक्ष्वाक्या सती व

मला शक्य आहे काय? वारूण्टुतेत तुझ्या नंतरच माझा नंबर लागेल. सबचि तशीचच तुझ्या हावी आहे. तुला विस्मरून कुठलेही ज्योतिष-वांछित्य पळाला येत नाही. आपण दोघही उत्तम झालांभंड आहोत. बोलूच लागलो तर अनंतकाळ ही पुरणार नाही. स पूर्वजानी आहेस. माझ्या सारखे कमलाच्या पानांवरील पाण्याच्या बंबाप्रमाणे अलिप्त रहातात. तू भायेलाली अतीत आहेस. म्हणून सिद्धी, बुद्धी व अष्टसिद्धी तुला वरतील; तेंव्हा श्रीरस्तु, 'शुभमस्तु,' 'श्रीष्ट कल्याण सिद्धिरस्तु!' असे मला मुखा म्हणून धंक दे." असे म्हणत नारदाचे वीणवर कल्याण राग छेडला व

सामराज आळवून सौराष्ट्र राजात मगल-गीते गाडली.

सर्व देव आपापल्या स्थानी वरतले. गणपती व पार्वतीला बरोबर घेवून शंकर मुखा आपलं निवासस्थान असलंय्या कैलासास गेला. नारद मात्र हळू हळू पञ्चदशाक्षरे जाण्यास निघाला.

पूर्वी बाल-गणपतीने शपटी घेऊन घरघर फिरवून फेकून दिल्यामुळे कुसावल्हमा वज्रदन्तीच्या बंगाचा ठणका अजून कमी झाला. लव्हाता घवला पत्नीची सेवा करीत होती. नारदास आलंला बघून "आणि कसली भानगड उभी करतो की काय हा!" असे म्हणत ती जात निघून गेली.

मूषकासुरास उवाचुन "तुझा ज्याने पराभव केला तो गणपती आता विघ्नेश्वर रूपाने वाढतो आहे. आणि "असं म्हणत नारद थांबला.

पराभवानी जेतविला जाऊन विज-लंकाश्वराने "मग काय करू म्हणतोयस नारदा?" असे वज्रदन्त म्हणाला.

"वरदाता ब्रह्मा असतांना काळजी कसली? वज्राला वज्रानंच कटविले पाहिले पराभवाचा मुड ये. गणपतीने विघ्नेश्वर नाम आरण केले आहे तो गजानन आहे हे ही उभात घे म्हणजे झाले!" असे म्हणून दांतपणे नारद निघून गेला.

चांदोबा

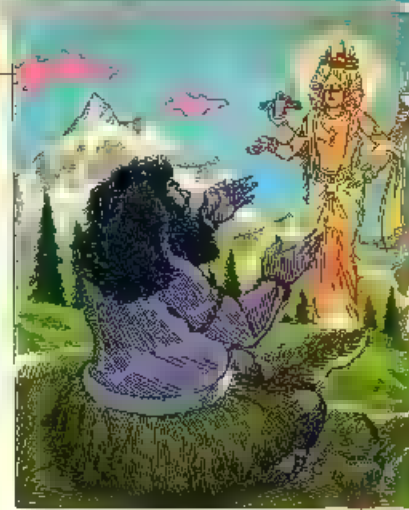
महाशक्ती असे नामान्तर झालेला घवलन किलोही सांगितले तरी न ऐकता वज्रदन्त तिला म्हणाला—"ब्रह्माशक्ती! तुझ्या पातिव्रत्याची पुण्याई म्हणून मला मन शांती तरी लाभू दे." असे म्हणून वज्र दन्त निघून गेला व घोर तपश्चर्या करून त्याचे ब्रह्मदेवाला प्रसन्न करून घेतले.

"काय हवे आहे?" ब्रह्मदेवाने विचारले.

"विघ्नाला आकार देऊन त्याला माझ्या आतलं रागुण्यास सांगा!" असा वर मूषकासुराने मागून घेतला. ब्रह्मचानं विघ्नाला बोलाविले व मूषकासुरा पुढे उभे केले त्याला कांहीही दिसले नाही. ब्रह्मदेवाने त्याला सूक्ष्म दृष्टी दिली. साध्या दृष्टीस दिसणार नाही, इतके शारीक व सूक्ष्म कमी सारखं काळगुड विघ्न त्याला दिसले.

मूषकासुराने आश्चर्याने "हे काय! या काळघा टिपक्याचे भी काय करू?" असे ब्रह्मदेवाला विचारले.

त्यावर हसून ब्रह्मा म्हणाला—"विघ्न प्रचण्ड भूतासारखे असते असे तुला वाटते परंतु विघ्नबीज हा डोळ्यांना न विसणारा असा सूक्ष्म अणु असतो. सूक्ष्म जंतुमुळे जबाब अयंकर व्यापी पसरतात तसेच हे असते अनर्थ ओढविणारे हे विघ्न कारण कितीही लहान असले तरी कुठलीही अयंकर आकृति धारण करून सर्वनाश करू

शकते हे इच्छास्फी असते. कुठलही रूप घेवून जनने करणे हेच त्याचे काम! काय करायचे असेल ते कर!" असे म्हणत ब्रह्मा अदृश्य झाला.

"ब्रह्मगजासुराचे रूप घेवून विघ्नेश्वराचा नाश कर!" अशी आज्ञा मूषकासुराने त्या विघ्नास दिली.

विघ्नाने तृत्तीचे शरीर, हत्तीचे पाय, भयंकर असे छोटे डोके मोठे दातांचे मुळे, निखाऱ्यासारखे लाल डोळे असे गजासुर शरीर धारण करून महापर्वतासारखी तळवार तळपदीले आकाशाकडे उड्याण केले. एकट झेल्हासात गणपती मोठ्या कोव-कोतुकात मोठा झाला. आई-वडिलांची

चांदोबा

५५

परवानगी घेवून विश्वकर्माने त्याच्यासाठी निर्माण केलेल्या भवनाकडे जाण्यास निघाला. वाटेत सखरीर असा जटन त्याला सामोरा आला. त्याला वचून विनावकाने आर्यवर्माने विचारले—“कधी न दिसणारा तू मला दिसतो आहेस, काय बरे कस विचोच! तुझ्या सम्प्रीहिनीचा ज्योति मजवर कळं नकोस बरे! ती अवून अजाण आहे.”

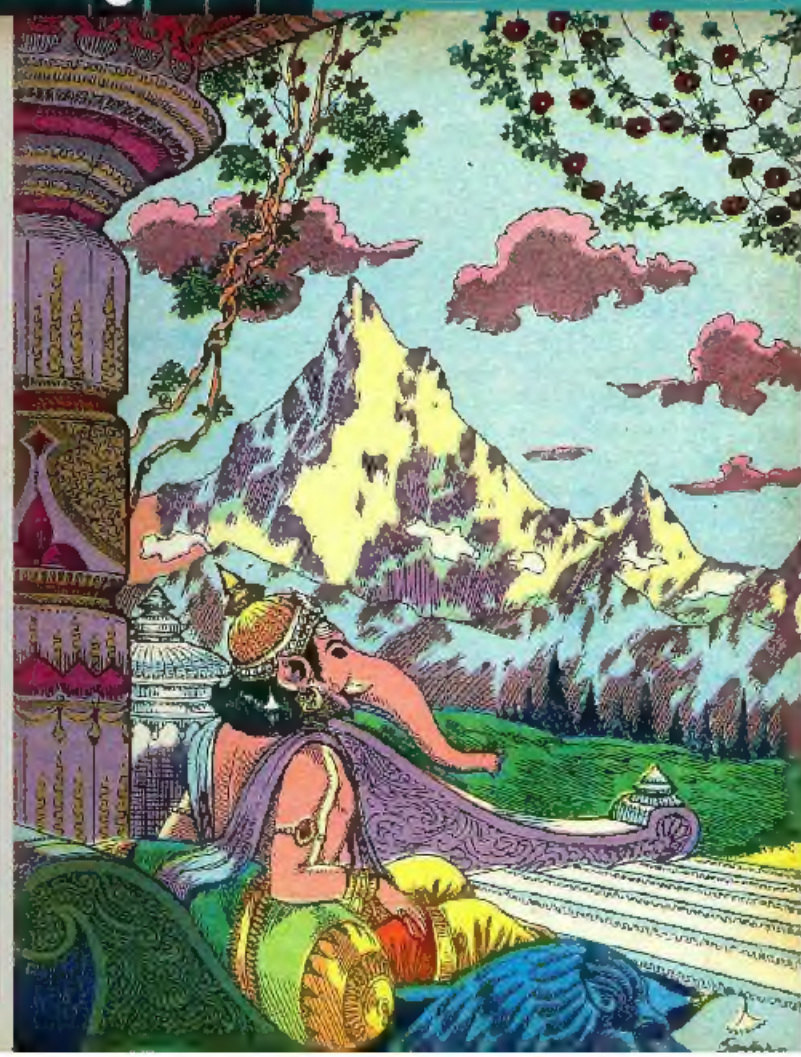
गज्रतेने डोके बाकवीत मन्मथ म्हणाला—
“गबेन्द्रानवा! तू माझ्या बाणीला सुद्धा अतीत आहेस. मला 'ज्या वेळी दिसाने असे वाटेस त्या वेळी शरीर धारण करून विसता येईल' असा जर शिमाने विलेकाच आहे. आपणा दोघांमध्ये साम्य आहे.

जवळीक ही आहे. म्हणून दिसतो झाले! तू मंदीवाहन मया खिवाचा मुलगा आहेस, तर मी वरूचवाहन विष्णूचा मुलगा आहे. मला खिवाचे अस्म करून पुन्हा जगविले तर तुझा शिरच्छेद कळून तुला परत जगविले. माझे वाहन पोषट तर तुझे वाहन जंजीर मनाला बंदल व्हायला लावणारे पुष्पांकुस हे माझे आमुष तर मला निरुद्ध देणारे पाशांकुस तुझे आमुष, तुला वाकटा भाऊ कुमारस्वामी याचा वस्त्र व्हावयास हवा आहे. पाबंती-वरमेवराच्या परस्पर अनुरागाने तेजव कार्तिकस्वामीचा खवतार घेवून जन्मालयास हवे आहे. तारकासुताचा नास व्हायला हवा आहे. म्हणूनच ना देवतांनी मला अस्म करविले, केलासावर जात आहे. आशा जसावी.”

“मन्मथा! माणूनच मी केलास सोडून जाव आहे. तुझे काम तू निविष्णपने पार पाड. तुला विजय प्राप्त होईल.” असे गणपती म्हणाला.

मगच अवश्य होऊन शिव-पार्वती असलेल्या कैलास मंडपांत प्रविष्ट झाला. गणपती आपल्या भवनाकडे गेला. सिंहद्वाराजवळील रुद्रिकाभ्या बेदीवर आंगमात बसून परिसरातील सुष्टी-सीदर्य जाणवाने व्याहळू लागला. हिमशिरीची रजत शिखरे पासून पुसून पेशू पाडल्या

बांदोबा

प्रमाणे साधक प्रकाशाच्या तेजाने लकाकत होती. हिम-प्रपातांचे मंद-गंभीर सरगम ऐकू येत होते. अशा प्रवांठ समयी "विघ्नेश्वर म्हणविणारा तो कुठे आहे?" अशी शयंकर गर्जना दिशा दुर्भंगीत प्रतिध्वनित झाली.

महागजासुराचे रूप धारण केलेले ते विघ्न गजाननामुळे उभे ठाकले, तेंव्हा वरणी बुद्धा कंपित झाली. "मी महा-गजासुर आहे. तू गजवदन असशील तर मी गजकाय आहे. तुला भारण्याकरिता आलोय!" असे म्हणत गजासुराने चित्कार केला.

विघ्नेश्वराने बहिन्यासारखी मोळेपणाने त्याच्याकडे पाहिले व म्हणाला-"उसाचे कांडे तुकडे करून खावेसे वाटतेय. जरा हा परबू पाजवून देतोय का? तुला मी भोदक देखून." असे म्हणत परबू त्याच्या दिशेने फेकला. गजासुर शाय तूटल्या-मुळे पक्षासारखा फोसळला. वर चढून विघ्नेश्वर लाडव करीत त्याचे मर्दन करीत

असता-"बहाप्रभो! मी विघ्न आहे. ब्रह्म-देवाने दिलेल्या वरामुळे महागजासुराचे रूप घेऊन आलो. चांगली अदल बदली! मला क्षमा करा." असे विघ्न ओरडले.

"मी विघ्नविनाशक आहे. हे तू विसर-लास वाटते! ते काही असले तरी तू आता मायारूपी गजासुर आहेस. तुमी पाकले करणे भागच आहे. तुझे हे तुकडे तुझे व माझे विस्मरण झालेल्यांना त्रास देतील. तू कालिया नाग होऊन कालिंदीच्या बाहेरून लपून बस. बालकृष्ण तुझे मर्दन करील. त्याचे पाय तुझ्या डोक्यावर पडून तुझा उद्धार होईल. जातीवंत सर्वांच्या-फडेवरील विष्णुधादुकेचे चिह्न नुसता प्रसंग अलंकार म्हणून धांपून घेऊन!" असे म्हणून गणपतीने परबू हाती घेवून त्या विघ्नाचे तुकडे-तुकडे केले. ते रेषु दश-दिशांन् व्याप्त होऊन अवलस झाले. विघ्न परत जणू रूपांतच राहिले.

देवतांनी विघ्नेश्वरावर पुष्पवृष्टी केली (क्रमशः)

दीन वस्नाद

[५]

जीनाब स्मित करून म्हणाली-"तस काही वाटून घेण्याचं कारणच नाही. आमची मित्रमंडळी आमंदाने येथे राहतील."

तिने आपल्या घरकसे गालिचे, सतरंज्या, टेबले, भांडी वगैरे आणविली व त्या मोठ्या दालनात बाहुण्यांना उतरण्याची उत्तम व्यवस्था केली. खायला प्यायला सर्व पदार्थ आणून ठेवून धर्मशाळेच्या दारात वाट पहात बसली.

बोसचा वेळाने कुबडा अली आणि त्याच्या बरोबरचे आणखी नऊ जण ऐटीस तेथे येऊन पोचले. जीनाबने त्यांना विचारले-"जापणचा का बहुमद?"

"नाही, मला कुबडा अली म्हणतात." अली हुसत म्हणाला.

"तरसग तुम्ही सर्व नाश आणिल्य स्वोकारा!" असे म्हणत ती सर्वांना हात

मध्ये बोलावून घेऊन गेली. ते सर्व शिंदीच्या पिपाच्या चारीबाजूला उभे राहून शिंदी पिक लागले. जीनाबने शिंदीत प्रांग वाटून लावून ठेवली होती. म्हणून सर्वजण पितापितां झिगून पडले. त्यांना त्यांचे देहभानही राहिले नाही. तिने त्या सर्वांना एकेकाला त्यांचे पाय घेऊन ओढून नेऊन सामच्या आवारात एकावर एकाला बसून ठेवले व त्यांच्यावर एक कापड टाकून ठेवले. मंतर हाल पुन्हा साफसुफ करून देवून दापात जाऊन बसली.

काही वेळाने बहुमदचे आणखी दहा शिपाई तेथे आले. जीनाबने त्यांना असंच प्रेमाने बोलावून शिंदी व्यावला दिली झिगल्यावर त्यांना तसेच एकावर एकाला ठेवून त्यांच्यावर एक कापड टाकून ठेवले. ओडघाच वेळाने चाळीस जणांना तीच

Fullscreen

127

+

-

X

◀

▶

⌂

⏪

⏩

60

/ 68

▶

गती मिळाली. अगदी सरतेशेवटी अहमद स्वतः घोड्यावर बसून आला. जीनाबला दारात राहून म्हणासा-“ए पोरी, माझे शिपाई एकडे झालेले दिसले का तुला?”

“आपणच नाही का, कोतवाला अहमद साहेब? तर हे पहा, या गल्लीच्या टोकाला त्यांना कोणती तरी म्हातारी दिसली म्हणे. तिला धरून आणायला गेलो आहे, असे आपल्याला सांगायला सांगून गेले आहेत.” जीनाबने एक थाप मारली.

अहमदला खूप आनंद झाला व ती मनसोक्त शिंदी प्यायला पुढे सरसावला. माग पोटात गेल्यामुळे शिंपून तो बेशुद्ध होऊन पडला. जीनाबने त्याच्या अंगातली ब्रिजियन व चट्टी शिवाय त्याचे सर्व कपडे

व कोतवालाची पदके वगैरे काढून घेतली. बाकी चाळीस शिपायांनासुद्धा नागवले आणि सर्वांचे कपडे वगैरे घोड्याच्या पाठीवर टाकून सरळ घरी निघून गेली.

अहमद व त्याचे चाळीस शिपाई दोन दिवस व दोन रात्री बेशुद्धावस्थेत पडून राहल्यावर शुद्धीवर आले. फक्त चट्टी व ब्रिजियानीवर रस्त्यावरून कसं जायचं, हेच अहमदला कळले. परंतु जाणे आगच होते. पुढेपुढे अहमद व त्याच्या पाठीमागून त्याचे चाळीस शिपाई खाली माना घातून चालू लागले.

अहमदचं तपोबच फुटकं होते. तेमका त्याच वेळेला समोर त्याला हसन भेटला.

त्याने त्याला चकित होऊन विचारले-“हे काय रे, अहमद? या थंड हवेत असे सर्व निघाला आहे?”

“नशिबाल असेल ते भोगावेच लागते, नाही का हसन! मला एका पोरीने फतविले आहे, बघ! ती कोण कोडे राहाते, तुला माहीत आहे का?” अगदी दोन धुव्वाकळून अहमदने हसनला विचारले.

“हो, मी ओळखातो, त्या पोरीला व तिच्या आईला जुझा! तिला कोव कळण घेऊन येऊ का?” हसनने विचारले.

“ते कसं काय रे?” अहमदने चकित होऊन त्याला विचारले.

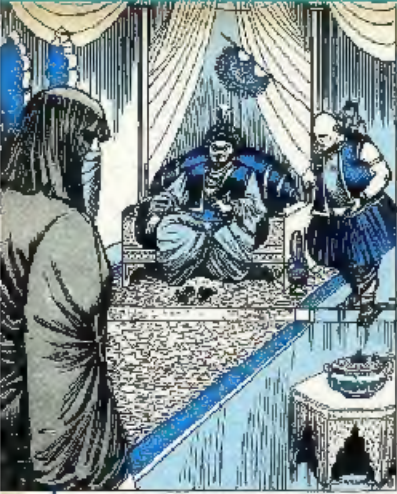
“त्यात मोठंसं काय? तू खलीफांकडे जा व जुझ हे काम बघले नाही म्हणून

सांगून या कामाची जबाबदारी माझ्यावर टाकायला विनंती कर!” हसन म्हणाला.

अहमदने त्याप्रमाणे केले. खलीफाने हसनला बोलाविले आणि विचारले-“ती म्हातारी माहीत आहे का रे, तुला? तू तिला धरून आणशील का?”

“ती म्हातारी माझ्या चांगली माहितीची आहे. ही धनलोभाने हे सर्व करीत असेल अतं नाही मला वाटतं. ती आपला व्रतच खलीफांच्या नजरेस यावा, यासाठी हे सर्व करीत असावी. आपण अभयदान देणार असल्याची अट मान्य केल्यास मी तिला बोलावून आणून आपल्यासमोर हजर करतो.”

खलीफांनी अभयदान दिले. हुसन सरळ दिलेलाच्या घरी गेला. जीनाबने दार उघडले—“तुझ्या आईला खलीफांनी बोलाविले आहे. त्यांनी अभयदानाचे वचन दिले आहे. तुझ्या आईने उचलून आणलेले सर्व सामान चोड्याच्या पाठीवर टाकून घेऊन चलायला तिला सांग!” हुसन जीनाबला म्हणाला.

दिलेला पाठीवरून खाली उतरून आली. तिच्या जवळ होता त्यापेकी चांगलासा पोशाख करून ती खलीफांच्या दर्शनाला जायला तयार झाली.

“तुझ्यानवळ चोरीचा माल होता, ती सर्व दरोबर घेतलास ना?” हुसनने विचारले.

“अहमद व त्याचे चाळीस शिपाई घालून गेले होते त्या कपड्यांशिवाय बाकी सर्व सामान घेतले आहे. त्या चोरीची माझा काही संबंध नाही.” दिलेला म्हणाली.

“हीय, ते काम कोणाचे आहे, ते मला माहीत आहे!” हुसन हुसत म्हणाला. दोघे निघाले व खलीफांच्या दरबारात हजर झाले.

म्हातारीला पाहताच खलीफांनी रगाने म्हातारीचे डोके उडवायला हुकूम सोडला. परंतु हुसनने बिनयपूर्वक दिलेलाचा दिलेल्या अभयदानाची आठवण करून दिली. तेव्हा खलीफांनी ते मान्य करून दिलेलाला विचारले—“तुझे नाव काय?”

“माझे नाव दिलेला आहे. मी कबूतराकरवी टपाल खाते चालविणाऱ्या मयत अधिकाऱ्याची बायको आहे!” म्हणाली.

“तू मोठी कत्ताद दिसते आहेस! तू या सर्वांना कां कसविईस?” खलीफांनी विचारले.

दिलेलाने गुडघे टेकून खलीफांना सलाम केला व म्हणाली—“खलीफांनी मला माफ करावे, मी धनलोभाते त्या चोऱ्या केल्या नाहीत. चोरी करण्यात पटाईत असलेले अहमद, हुसन वगैरेना खलीफांनी मोठमोठ्या पदांवर नेमल्याचे ऐकून, आपले वसव मी त्यांच्याहून जास्त दाखविल्यास

माझे यजमान ज्या पदावर काम करीत असत ते पद कदाचित आपल्याला खलीफा बहाल करतील असे मला वाटले!”

दिलेला म्हणाली ते खर असवे असं खलीफांना वाटले. त्यांनी फियादीना त्यांचा माल वेळन टाकला व दिलेलाला म्हणाले—“आता तुला काय हवे आहे ते सांग!”

“खलीफांनी माझे यजमान ज्या पदावर काम करीत होते ते पद व तो पगार बहाल करण्याची मेहेरबानी करावी. मला ते काम चंगले करतं पेटे. मी व माझी मुलगी कबूतरांचे पालन व त्यांचे शिक्षण करीत होतो. त्यांच्या गळ्यात पचे बांधून ठेवीत होतो. कबूतरांद्वारे टपालाची व्यवस्था करण्याच्या हेतूने खलीफांनी मोठा वाडा बांधला व त्याच्यावर नित्य पाहारा ठेवण्यासाठी चाळीस निशी गुलाम व चाळीस शिकारी कुची नेमली. त्या टपाल वाड्याची सर्व व्यवस्था मीच पहात होते, माझे पती पहात नव्हते!” दिलेलाने निवेदन केले.

खलीफांनी लगेच हुकूम काढला व दिलेलाला कबूतरांकरवी टपाल खाते चालविणारा प्रमुख अधिकारी म्हणून नेमले. नीशो व शिकारी कुची तिच्या हाताखाली कामे करू लागली.

दिलेला आपल्या घरासले सर्व सामान घेऊन कबूतरांद्वारे टपाल खाते चालत असलेल्या वाड्यात आली. त्या दिवशी ती पुरुषी वेष धारण करून व डोऱ्याला चांदीचे कबूतराचे चिन्ह असलेली कोऱ्याची टोपी धाळून टपालाने पाडवायची रणे घनरे आणायला खलीफांच्या महालात गेली. चाळीस नीशोना तांबड्या रंगाचा जरीदार पोशाख घालायला दिला. आपल्या तवीन महालात शोभेसाठी एवकेचाळीस खुंट्या लावून त्यांना अहमदचा पोशाख, कुबड्या अलीचा पोशाख आणि उरलेल्या एकोण-चाळीस शिपायांचे पोशाख टांगून ठेवले. अशा तऱ्हेने दिलेला आपला हेतू साध्य झाल्यावर आपली मुलगी जीनाबसह सुखाने त्या महालात राहू लागली. (कथा)

